يوزدەن 16 كنە قزاقلانغان ايدى . بونلەر هەم الك توبەن درجەدەكى
ايشلەردە ايشلەوچىلەر ايدى . فرقە وە حكومت قرارى بويونچە
1931 نچى ييل تيمير يول ايشچيلەريدەن يوزدەن 52 سينك قزاقلار-
دان بولوشى لازم ايدى . فقط بو يول باشلىقى روس اورتاقلارغا كوب
آرتوق كورونەدى وە اولەر بو سانى 52 دەن 48 كە توشورمەكچى
بولدىلار . بر نتيجە كوندەن سونگ 48 نى 45 كە وە اوزون سورمەدى
بو 45 نى 35 كە توشوردىلەر . بو 35 هەم يالغوز كاغاز اوستندە
كە دز . عملدە ايش يوتونلەى باشقاچا . مثلا تيمير يولنك خوجا وە
مأموريت بولومندەكى 28 كيشيدەن 4 (تورت) تەسى كنە قزاق .
اولار هەم سوبا ياقوچى ، كاغاز تاشوچى ، مالاى ، لاردر .
التات بولومى بيوروسندەكى 28 كيشينك 4 ى قزاق . باشقا
شعبەلەردە ايسە 82 كيشيدەن 10 ى قزاق ، 62 كيشيدەن 7 سى قزاق ،
24 كيشيدەن 5 ى قزاق . قزاقلاردان بر كنە كيشى هەم قاتناشترلـ-
ماغان شعبەلەر يەك كوبدر .

ابراهيم بيك وە يارده‌مچيلارينك اوشلەنيشى

باشدا باسماچى ابراهيم بيك بولغانى حالدا چيكەرەدەن اوتكەن
باسماچيلارينك قالدىقلارى 22 نچى ايون (حزيران) دە تاجيكستان
محنتكش دهقان عامەسينك فعال يارده‌مى بيلەن قزيل قوشون قسملەرى
تامانيدان يوقاتيلدى وە ابراهيم بيكنك أنگ ياقين يارده‌مچيلاريدان
على مردان دادخواه ، ايشان عيسى خان وە باشقالار قولغا آلندىلار .
چيكەرەگە قاچيب بارا ياتقان ابراهيم بيك ، اوز باشدا قالغان ايكى
باسماچى بيلەن بيرليكدە 23 نچى ايوندە مقيم سلطان قول آستندەكى
كوكلى دست وە خواجە بلبلان (تاجيكستان) دهقانلارى تامانيدان
دولت سياسى أدارەسى (گ . يە . ئو .) نك اشتراكى بيلەن اوشلەندى .
ابراهيم بيك تاشكندگە كيلتريلدى . («قزيل اوزبيكستان» 2 نچى ايول)

ياش توركستان

توركستان ملى استقلال مفكورەسينى تاراتوچى آيلق مجموعه
باش محررى : چوقاى اوغل مصطفى

سان 22	سنتابر (ايلول) 1931

بوخارا انقلابى

بوندەن اون بر ييل ايلگەرى ، 1920 نچى ييلنك سەنتابرندە ،
بوخارادا انقلاب بولدى . امير سيد مير عالم خان تختدەن توشوريلوب ،
بوخارا أولكەسى «خلق شورا جمهوريتى» ديب اعلان قيلندى .

انقلابى هيچ بر كيمسە اويلەب چيقارمايدر . انقلاب ، قايسى
يردە اولسە اولسون اوچون اويغون اقتصادى وە سياسى شرائط تاپيلسا او يردە
صادر بولادر . هەر ايكى توركيە انقلابى 1908 انقلابى وە عثمانلى دولتينك
توركيە جمهوريتيگە ئەيلانمسى ايلە نتيجەلەنگەن سونگغى انقلاب ،
مشروطيتنك كرتيلووى ايلە باشلانوب قاجار سلالەسينك قوولماسى ايلە
بيتكەن ايران انقلابلارى وە بزگە أيك ياقيندان معلوم بولغان روسيە
انقلابلارى ئەلە قايسى «ياش كيمسە» نك اختراعلارى بولماسدان ،
او أولكەلەردە حكم سوروب كيلەگەن بولغان اقتصادى وە سياسى

Abdulvahap Kara

سیستەملەرینک غیر قابل اجتناب نتیجەلەریدەن عبارتدر. مەنە شو انقلابلار قاتاریدا 1920 نچی ییلغی بوخارا انقلابی یەنە «قانونی» در.

بوخارانک مختصرلغی شوندە ایدی کە، او، خلق منفعتلەرینکە دوشمان بولغان ایکی کوچنینک ـ چارلق روسیەسینک وە بوخارا خلقینک چینەکەم ایچکی ـ مل دوشمانی بولغان اورتەدار امیرینک ـ ضبطیغی آستیدا ایدی.

بوخارادا ایسکیدە جاری بولغان اصول ادارەگە وە سوکگی امیرسید میر عالم خاننک شخصیتیگە خلقنینک مناسبتی مسئلەسیدە، باش بوخارا انقلابی طرفداری بولغان بز ـ بورونغی «یاش تورکستانلیلار» نینک یازغانلارمزغا طرفکشلک دیب شبهە ایلە قاراوچیلارنینک بولووی ممکن. مەنە شونینک اوچون بز، بوخارا انقلابینینک قانونی ایکەنلیگیگە شهادت اولاراق روسلارنینک بالخاصە اوگلار وە مونارخیستلار (پادشاهپرستلەر) یاناغیغا منسوب یازوچیلارنینک کواهلیکلەریگە تایانامز. بورونغی امیرسید میر عالم خاننک حاضرغاقادار هەم روسیە پادشاهلغینک حمایەسی حقیدە تلفیناتغا دوام ایتە یاتقانی وە بوتون ایشلەرینی روس مونارخیست تشکیلاتلاری ایلە غایت یاقین رابطەدە آلوب بارا یاتقانی بو گواهنامەلەرینک قیمتینی یەنەدە آرتدیرادر.

بوخارادا انقلابنینک غیر قابل اجتناب ایکەنلیگی توغروسیدە، 1920 نچی ییل انقلابیدان کوپ کینە آول، «اورتا آسیا مسئلەسیگە دائر قیدلەر» (Заметки по Средне-Азиатскому вопросу) اسملی مشهور اثرینک مؤلفی رومانوفسکی شوندای یازغان ایدی:

— ایران وە تورکیە انقلابلەرینینک عکس صدالاری بوخارا اهالیسینی کوپدەن بیری هیجانگە کیتیرمەکدەدر. بونگا کورە بوخارادا وقوعی محتمل وە تسکینی یەنگی قوربان وە تدبیرلەرگە مال بولادرغان هر قاندای بر بالالامانی کوتوب تورمەکدەن اسە، حادثەلەرینک آلدینی آلماق فائدەلیراق بولور.

روس مونارخیستینینک، چار حکومتینی توزلک بلەن «بوخارادا عصیاننک آلدینی آلوغا» چاقیریشیدان، بوخارا خلقینینک وضعیتینی تصور ایتیش جودە قولایدر.

بوخارا حقیدە بر نیچە مراقلی کتابلەر یازغان باشقا بر روس بوخارا ایکشروچیسی لوغوفیت (Логофет)[4]، بوخارا امیرینک اصول ادارەسی حقیدە قورقونچ منظرەلەر بیرەدر. مەنە اونینک «روسیە حمایەسی آستیدە بوخارا خانلغی» („Бухарское Ханство под русским протекторатом“) اسملی کتابیدەن بر نیچە سوز:

«بوخارادا یاشاوچی وە بو اولکەنی زیارت ایتکەن روسلار اوچون بوخارا اهالیسینینک قطعیا تحمل ایتکوسیز بولغان وضعیتی وە بوخارا محلی ادارەسینینک سوک درجە کینیلگی (راشپاشتاقلغی) یاخشیغینە معلومدر... (1 نچی جلد، 13 نچی بیت).

«بوخارا تبعەلەرینینک یالغز مال وە ملکلەری کینە ایمەس، حتی حیاتلەری هەم اصلا تأمین ایتلمەگەن بوخارا خانلغیدا حقانیت دیگەن نەرسە بوش تاووشدان کینە عبارتدر... ساتقینلق، پارا خورلق، خاطر اوچون ایش کوروش اصولی، آقچا مقابلیغا مأموریتلەرگە تعیین ایتیش، بوتون بوخارا محلی ادارەسینینک قان وە تەنیگە او قدر نفوذ ایتکەندرکە، حتی او بوندای فعللەرنی بیرکتیشگە هەم لزوم کورمەیدر. اونگچون دە ایک بویوک حقسزلقلار، قانونسزلقلار وە راشپاشتاقلقلار بوخارا خانلغینینک هر یریدە حکم سورمەکدەدر. یالغز کیچیک شهرلەردە وە قیشلاقلاردە کینە ایمەس، حتی خانلقنینک پایتختی ایسکی بوخارادا هەم فقط آز توقتاغان ایشتیلەدر» (2 نچی جلد، 268-269 نچی بیت).

(4) 1) Страна бесправия (حقوقسز بر مملکت) Изд. 1909 г.
2) Бухарское Ханство под русским протекторатом, 2 тома, Изд. 1911 г.
3) В горах и долинах Бухары (بوخارا تاغلاری وە صحرالریدا) Изд. 1913 г.

Abdulvahap Kara

بوخارا امیر حکومتینینگ بوندای حیوانی طورده حرکتینی قاچان
اصلاح ایتیب بولادر؟ لوتوفعت بوننگ جوابینی بیره‌در: — «بوخارا
حکومتی اوزینینگ سوگنچی کونله‌رینی یاشاماقدا ایکه‌نینی بیلگه‌نیدین،
مملکتدن اوز فائده‌سی اوچون ممکن قدر کوب کلیم (واردات) آلماقغا
تیریشه‌در». (1 نچی جلد، 39 نچی بیت).

فقط بوگا قارشی خلق نیچون تاووشینی چیقارمایدر؟ دیب
سوره‌گوچیلر بولا بیلر. معه‌ده روس موارخینی لوتوفعت‌نینگ بو
سوآلگه جوابی:

— بر زمانلار خلق بو باشباشتاقلقغا چیده آلمای بعض بیرلرده
قوزغالیب بیکله‌ر وه باشقا اداره آدملاری بیلن قانلی بر صورتده
حسابلاشار ایدی. ... لکن روس قوشونلارینینگ بوخارا خانلغی
چیگره‌سینده‌گی قلعه‌لر وه کرکی، چارجوی، ترمذ کبی شهرلرده
آلغان ترتیبلاری آرقاسیدا بوخارا مخزی اداره‌سی یاردیم کوچی آلدی؛
چونکه روس حکومت کوچلری بوخارا خلق توپالانلارینینگ ظهوریگه
یول بیرشنی ناقابل صانادیلار. بو جهتدن بوخارا بیکله‌ری بارغان
ساری یشه ده جرأتلی‌راق وه اوز انبرچه‌سیگه حرکت قیلا باشلادیلار
(2 نچی جلد، 269 نچی بیت). لوتوفعت بوخارانینگ امیر وه «مدنیت
کتیروچی» روس چاری حکمرانلقلاری آستیداغی عمومی وضعیتگه
نقل کلام ایتیب یازادرکه:

— بوخارانینگ عمومی سیاسی وضعیتی بوندن 400 - 300 ییل ایلگه‌ری
قاندای بولغان بولسا هنوز هم شوندای حالدادر. تورکیه وه ایران ده
مشروطیتگه اویغانیب توشگن بوخارا خانلغی حاضرغی زمانده، استبداد
(Деспотие) اداره قیلنغان یگانه مملکت بولوب قالماقدادر؛ بو
مملکتنینگ اوچ میلیون اهالیسی اوستیگه حددن تاشقاری آغیر صالقلار
یوکله‌گه‌ن. (1 نچی جلد، 30 نچی بیت).

بر آز اوتکه‌ده لوتوفعت شوندای دوام ایته‌در: «اما مملکت (بوخارا)
آنجاق تاریخ صحیفه‌لریده ایسکی مدنیت زمانلاریغه عائد خاطره‌لار

انقلاب، تورکیه وه ایرانده بولوب اوتغان بو تیبلیک حرکتلرگه صاحبچیلار
بیلن کوز تیکیب، اوز حیاتلریده یه‌نگی انسانلارغا بنا اصلاح ایتیلیشی
زمانینی صبرسزلق بیلن کوتوب، اوروتولش وه حقوقسز بر آولکه
حالیده قالماقدادر».

بوخارا اهالیسی مستبد امیردن بیهوده اصلاحات کوزله‌دی.
امیر مملکتنینگ اداره‌سینده اصلاحاتنی لذات استعمه‌سیلیک ایلده، قالای
حتی خلقنینگ معارف اوچون قیلغان هر بر تشبثی ایزدی. بوخارا
امیرله‌ری — سوگنچی امیر سید میر عالم خان وه اونینگ آتاسی —
بوخارا خلق آقچاسینی قولی آچیقلق قیلیب روس اوقو یورتلریگه
بیره‌دیله‌ر. (مثلا تاشکندده آل مکتبی، چارجوی گیمنازیاسی) لکن بر
که بوخارالیغا اورتا درجه‌ده بولسون، آوروپا تحصیل کوروشگه
امکان بیرمه‌دیله‌ر (*). تورکیه‌ده تحصیل کوره بیلگه‌ن یاش بوخارالیلار
امیر حکومتی تاماییدان اونینگ اصول اداره‌سینینگ دوشمانی صانالار وه
مملکتنینگ اداره ایشلریده هر قاندای اشتراکدن اوزاق توتولورلار ایدی.
خلق معارفی وه یه‌نگی مکتب اوچون یاش بوخارالیلارنینگ قاندای
کوره‌شکه‌نلیکلرینی اوقوچیلار، توبه‌نده یاسیلغان مقاله‌دن آنگلارلار.

1917 نچی فیورال - مارت انقلابی کیلیب چیقدی، امیر سید
میر عالم خان، قدرتلی حامیسی «ییری» بولغان ایکنجی نیقولاینینگ تختی
ییقیلار ییقلماس اوزینینگ، 1910 نچی ییلده یاق لوتوفعت تاماییدان
یازیلغان «سوگنچی کونله‌ری» نینگ کیلگه‌نینی توشندی وه در حال
اصلاحات حقنده‌گی 17 نچی مارت تاریخلی فرماننی (مانیفست) تارقاتدی
سید میر عالم خان اصول اداره‌سینینگ طرفداری اوچون، بو فرمانده
«بوخارای شریفنینگ منور آمری» تاماییدان برینچی مرتبه اولاراق
«خانلقنینگ پایتختی ایسکی بوخارادا بر مطبعه‌نینگ آچیلیشی» غه اجازت
بیریلگه‌نینی بیلمه‌گه قیزیقسیز بولماسا کیره‌ک. سید میر عالم خان اصلاحات

(*) تورکستانلیلردن بوخارا امیرینینگ تعلیماتی بیلن اوقوب یتیشکن بر
که کیشی بولسا او هم [illegible]

حقیده بیرگەن وعدەلەریگە وفا قیلمادی وە روس مستاورلەرینینگ تحریکی بیلەن یاش بوخارالیلارنی تعقیبگە دوام ایتدی.

سید میر عالم خاننینگ بر آزغینە عقل وە خلق آراسیندا ذرەچە شخصی اعتباری بولسەیدی، رومانوفلارنینگ ییقیلولەریدەن سونگ روسیەدە حاصل بولغان سیاسی وضعیتدەن، بوخارا ملی استقلالینینگ وجودگە چیقاریلووی مفهومیدە استفادە ایتمەسی لازم کیلور وە بونی ایتەدە آلور ایدی.

سید میر عالم خاننینگ روس سونگو (ایزە) لەرینینگ یاردەمیسیز بر کون هم تورونە آلماسلغی توغریسیدەدە روس مونارخیستی لوغوقدت حکایە قیلادر (بوقاریغا باقیلسین). رومانوفلارنینگ وە روسیە موقت حکومتینینگ قولاتلاریدان سونگدە سید میر عالم خاننینگ اوز سوکیلی مونارخیست روسیەسینینگ کولکەسیگە تاینشوغا دوام ایتیشینینگ سببی معنە بودر ... حتی حکومت باشیغا بولشەویکلەر کیلیب، روسیەدەگی روس بولماغان بارچا اولکەلەر — اوقراینا، قافقاس، توركستان، ایدیل-اورال، قریم- روسیەدەن آیریلیشغا چالیشوب، هەر بری تورلی یوللر بیلەن اوز ملی یوزینی کورسەتەر ایکەن، برگینە بوخارا امیری سید میر عالم خان روسیەنینگ کولکەسیگە اوزینینگ «کوپەک صداقتینی» محافظە ایتمەتیکە دوام قیلدی وە 1918 ییلینینگ مارت کونلەری مصادمە-لەریدەن سونگ، بوخارا اوچون ایسکی روس حکومت مطلقەسینینگ یوروتغی «سیاسی آگینتی» یەرینی توتگەن «ساویت وکیلی» „(Резидент)" نینگ مراقبەچی حاکمیتینی قبال قیلدی.

یاش بوخارالیلارنی روس قوشونلاری ایلە کیلیشوب، هەلی هم عیلە کوچلەر بیلەایدرلەرگە بوخارانی روس قوشونلارینینگ ادارەسیگە تاپشوروچیلار امرلەریدی. سید میر عالم خان اینە بوخارا اوچون روسیەدەن بوتونلەی آیریلیش امکانینی حاضرلاغان ایتک مساعد سیاسی شرائطگە قاراماسدان، اوزینی روس پادشاهلغینینگ آگینتی سالماقدا دوام قیلدی. بو جهتدەن روس قوشونلاری بر آز ایرتە یا بر آز کیچ

(شبهەسیز ایرتە) هەر حالدا بوخارا مسئلەسینینگ حل ایتیلیشیدە قاتنشار ایدیلەر. شوندای بر وضعیت قارشوسیندا یاش بوخارالیلارنینگ نیمە قیلیشلاری کیرەک ایدی؟ قوللارینی قوووشتروب اوتوروشلاری وە سیرچی بولوب قالیشلاری لازم ایدیمی؟ البتە یوق! هەممەدن مختصر-لغمز وە سید میر عالم خاننینگ گناهی یوزیدەن، بوخارانی ساویت قوشونلارینینگ استیلاسیدەن قوروماق ممکن بولمادی. شونینگ اوچون هەر دقیقە بوخاراغا تامان هجوم قیلماقچی بولوب سونگغولەرینی حاضرلاب تورگەن روس عسکرلەری قارشوسیندا قالغان یاش بوخارالیلار، بوندای وضعیت ایچیدە قوتقاریلووی ممکن بولغان نیمە بارسا قوتقاروغا قرار بیروب اولار ایلە برلیکدە بوخاراغا قاراب یورومەک مجبوریتیدە قالدیلار.

سید میر عالم خان اوکتوبر انقلابینینگ برنجی کونلەریدە بوخارانینگ استقلالینی اعلان ایتسەیدی، بوخارا مسئلەسی بوتونلەی باشقا بر توس آلار ایدی. اگر یاش بوخارالیلار روس ساویت قوشونلاری ایلە اوشال ملی — مستقل بوخارانینگ علیهیگە روسلەر بیلەن برلەشگەن بولسالار ایدی، اوزمان اولارنی قارالاو اساسلی بولور ایدی...

2 نجی سنتابردە بوخارا یاش بوخارالیلارنینگ وە بولەرگە یاردەم ایتگەن ساویت قوشونلارینینگ قولیغا اوتدی. سید میر عالم خان قاچوب کیتدی. بوخارا، خلق شورا جمهوریتی دیب اعلان قیلیندی. بعضیلاری بوخارانینگ «شورا» جمهوریتی دیب آتالغانینی یاقترمایدرلار. اگر «بوخارا خلق شورا جمهوریتینینگ اساسی قانونلاری» دقت بیلەن مطالعە قیلینسا، «شورا» کلمەسینینگ اوزمانگی بوخاراغا، «دەموقراتیک» مفهومیگە بوتونلەی اویغون بولغانلغی غایت قولای آنگلاشیلور. بوخارا شورا جمهوریتینینگ «اساسی قانونلاری»، نە عامەنی صنفلارغە بولیشدان، نەدە بر صنفنینگ دیکتا-توراسیدان بر نەرسە بیلمەس ایدی. او اساسی قانوندە «پرولەتاریات» دان وە «بورژوالار - کاپیتالیستلار» دان هیچ بحث ایتمەیدر. اوبیردە بوتون

Abdulvahap Kara

خلقنینک قانون حضورنده برابرلیگی، بوتون عامه اوچون تیگیش سیاسی
حقلار وه بارچا اوچون مساوی وجدان حریتی، کلام حریتی تأمین ایله‌دیر.
نتیجه‌ده ایشنینک باشقاچا بولوب چیقیشی وه حاکمیتنینک یاش بوخارالیلار
قولیدان موسقوا بولشه‌ویکله‌رینینک قولیغا اوتوشنده‌گی بوتون گناه،
اینه شو اولکه‌نی بوتون 300-400 ییل ایلگه‌ری قاندای بولغان بولسا
شوندای توتگان بوروتقی امیرلیک اوستیگه توشه‌دیر.

روسیه بولشه‌ویکله‌ری اوزله‌رینگه قارشو چیققان یالغز یاش
بوخارالیلارنی گینه ایمه‌س حتی امیر سید میر عالم خان حامیلارینینک،
روس آق قوشونلارینینک ایلک تجربه‌لی حربی رهبرله‌ری وه ایسکی
سیاسی شخصیتله‌ری اداره‌سی آستینداغی بوتون برله‌شکه‌ن کوچله‌رینی
ییگدیله‌ر...

ایندی هیچ بر تورلی «شورا» یا باشقا بوخارا جمهوریتی وه هیچ
بر تورلی‌ده‌می تورکستان یوقدر. هه‌مه‌میز - بوخارالیلار وه باشقا تور-
کستانلیلار - روس پرولیتاریاتنینک دیکتاتوراسی حاکمیتی آستیندا عمومی
حقوقسزلقده بیرگه‌له‌شدیریلگه‌ن وه برله‌شکه‌ن‌میز.

بو عمومی مختسزلق ایچنده بز برگینه مقصدگه نائل بولدق: ایندی
بارچه‌میز متحد وه بارچالانمایدرغان بر تورکستان عالمینی تشکیل
ایته‌میز. بارچه‌میز - بوخارالیلار وه باشقا تورکستانلیلار - آنیق بیله‌میزکه،
مستقل تورکستانسز هیچ بر مستقل بوخارا یوقدر وه بولا آلمایدر! تور-
کستانینک آیریلماس بر پارچاسی بولغان بوخاراسز مستقل تورکستان
هم بولا آلمایدر...

بوخارانینک استقلالی بولنده اولگه‌نله‌رینینک جانی جنتده بولسون!
برله‌شکه‌ن وه اولوغ تورکستانینک استقلالی یولنده صداقت وه
متانت بیله‌ن کوره‌شوچی یاش بوخارالیلارغا حرمتله‌ر!

1920 نچی ییل سه‌نتابر آیینینک باشیندا بوخارا جمهوریتینینک توزولوشی مناسبتیله

تورکستانینک توزه‌گینه بولغان بوخارا اولکه‌سینینک تاریخی
قیمتی وه مذکور اولکه‌نینک، تورکستان مدنیتینینک اینگ مهم عنصرله-
رنده‌ن برینی تشکیل ایتکه‌نلیگیده‌ن، بوخارا امیرلیگینینک 1920 نچی
ییل سه‌نتابر آیینینک باشلاریندا جمهوریتکه ته‌بدیلیشی، تورکستانینک
سیاسی وه اجتماعی عضویتنده مهم بر انقلابی تأثیر ایتمه‌گه‌ن ایدی.
بوخارا یاشلاری خلق اوستیگه یوکله‌نگه‌ن قارا کابوسلارنی اور-
تادان یوقاتوب، بر مینگ ییلدان بویان حکمران بولوب اورتا عصر
اساسلاریغا تایانغان امیرلیک وه اداره شکلینی اوزگه‌رتیب اورنیغا،
یگه عصری خلقچیلیق اساسلاریغا تایانغان لائیک جمهوریتنی قورو-
شلاری تورکستان تاریخینده مهم بر بورولوش نقطه‌سی ایدی. اونگا
کوره مجموعه‌میزنینک سه‌نتابر سانیدا بوخارا انقلابینینک تاریخی سیرینی
کورسه‌تکه‌ن تثبیت ایتدیگیمیز اوراق وه یاقیندان مذکور انقلابغا عامل
بولغان شخصیتله‌رینینک آتلارینی هم ته‌رتیب اوتیشنی بر حقشناسلق
دیب ساناییز.

اسلام دینی تعصبی نه‌گیزیده گه‌ره‌کت بولوب قالغان
اسلام عالمنده 19 نچی عصرینینک اورتالاریدان اعتباراً آوروپا مدنیتی
تأثیری بیله‌ن اسلام روحینینک اویغانیشی وه عموم اسلام قوملەرینینک
خصوصی اسلام مدنیتی زمینی اوستنده برله‌شیش حرکتله‌ری علامت-
له‌ری کورونه باشلادی.

بو یه‌نگی جریانینک اوچاغی یاش تورکله‌ر یورتی بولغان
تورکیه بولدی. یاش تورکله‌ر اسلام عالمنده آزادسیزلیک (ولیبه-
رالیزم) فکرله‌رینینک باشلانغیچ حامیلاری بولدیلار. اولار تورکیه‌ده
حاکم بولغان دولت تشکیلاتیگه قارشی پروپاغاندا، عینی زماندا

Abdulvahap Kara

ایسکیلیک، جهالت وه مسلمانلارنینگ ترقی وه انکشافیگه مانع بولغان
آیریلیقلا ههم قارشو مجادله قیلدیلار. بو حرکت روسیه مسلمانلاری
آراسیدا عموم‌تیز انکشاف ایتدی. روسیه مسلمانلاری آراسیدا عصری
مدنیت جهتیدهن اوستونلیک — خصوصی وه آلدینچی شرائط سببلی —
شمال، قریم وه قافقاسیا تورکلهرینده ایدی. اسلام عالمینده ظهور
ایتکهن بو حرکت حرکتلهرینینگ جریانیگه قوشولغان روسیه مسلمان-
لاری، آیروقسا شمال تورکلهری، یالغیز مسلمانلارنینگ تجددی
فکرلهری بیلهن قالماسدان تورک دولتینینگ شوکت وه عظمتینی
تیرگیزمهک خیالینی ههم تاثیر لاردی.

منور شمال تورکلهرینینگ باشلادیغی ایشلهری، یهنگی مفکوره-
لهرنی تورک کتلهلهرینینگ ایچهریسیگه کیرگیزمهک اوچون یاخشی
بر شرائط وه زمین بولغانلیقیدان آوروپای روسی، سیبیریا، داغلا
ولایتلهری وه حتی تورکستانینگ شیمالی طبقهسی بویلک تاثیری
نه گیده قالدیلار. روسیهنینگ جوده کینگ ساحهسینده بولغان تورک-
لهرنینگ اریغانیچه مسلمان مکتبلهرینینگ وضعیتی ههم آنچا یاردم ایددی.
بر نیچه عصردان بویاق دولت تاماندان مسلمانلارغا قارشو بولغان
اعتماد وه املیت سان اعتباریله کوپ بولغان مسلمان مکتبلهرینینگ
موجودیتینی قانونلاشتیرماق امکانینی بیرگهن ایدی. بو مکتب وه
مدرسهلهر جینهگهمهدهن مختاریتی بولوب، علمالارغا یالغیز فعلا
تابع ایدیلهر. شمال، قریم وه قافقاسیا تورکلهرینینگ فعال آداملاری
باشلاغیکی کوچلهرینی بو مکتبلهرینینگ اصلاحیگه قاراتیب، بو ساحه-
ده آنچاغینه مهم موفقیت قازاندیلار. تدریجی بر صورتده اصول
جدید مکتبلهرینی کوپهیتدیلهر. روس قانونلارندا دینی مکتب دیب
تانیلغان مکتب وه مدرسهلهرنی عمومی عرفان مکتبلهریگه تهویله-
دیلهر. بو ساحهده، گرچه باشلاغیکی دول دیلیمسه ههم، آنچا وقت
مهم رول اویناماق شرفی، مشهور اسلام وه تورک حرکت خادمی
اسماعیل بیک غاسپرینسکی گه عائددر. بو ذات باغچا سرایده (قریم)

1883 نچی یلده «ترجمان» غازیتاسینی تأسیس قیلیب، بیتلهرینده
تورک وه مسلمانلارغا عصری علوم وه عرفاننینگ لزومیتی وه خلقنینگ
آقاروت یاروغلاییب بوگونکی وضعیتیدهن تاغین ههم کوورهک بولوب کی-
ایشینینگ ایجاب ایتکهنلیگینی اثبات قیلیشغا اوروونگهندی. روسیه تور-
کلهری اصول جدید حرکتینی، برینچی نایبر 1884 نچی یلی
باغچا سرایده اصول جدید مکتبی آچقان اسماعیل بیک غاسپرینسکی-
گه مدیونلارلهر.

روسیه تورکلهرینی اطاعت وه سکوتدهن قوتقازغان اشلامچ
عامل — حادثه، روسیه اوچون رجعت دورهسینی تشکیل ایتکهن
روس-یاپون اوروشی بولدی. بو محاربهدهن کیین روسیه ایچیگه
ریسنده ظهور ایتکهن واقعهلهر تورک دنیاسینده کاته بر انقلاب
وجودگه کیتردی. مهنه شو وقتدهن دینی وه ملی آیریلیش (سهپاراء-
تیزم) تمایلتهلهری باشلادی. 1908 نچی یلده تورکیهده چیققان مشروط-
یت انقلابی بوتون اوقوموشلی تورکلهرنینگ نظر دقتینی اشبو تورکیه
یونهلتیرییب روسیه ایچکهریسیگه، آیروقسا تورکستانگه کوپ تورک-
لهرنینگ کیلیشلهریگه سبب بولدی. تورکلهر ایله مسکون بولغان
جایلاردا عمومی معارف مکتبلهری تینیده وه مستقل پروغراملار ایله
مکتبلهر آچیلادر، یهنگی اسلام روحیده تربیه آلیتلاری وه بو کهنک
تحصیللهرینی تورکیهده اکمال ایتشلهری اوچون یاشلارغا یاردم
جمعیتلهری توزولادر. روسیهدهکی تورک مطبوعاتی تورکیهگه
یاقینلاشماق وه باشقا مدرسهلهرنی توپ قیلار ایدی. حریت وه
عرفانغا ایتیلیش سیکین-سیکین شرقغا وه جنوبیگه یایلماقدا ایدی.

تورکستاننینگ باشقا یرلهرینده بولغاندا اوخشاش، بوخارا اولکه-
سینده ههم تیمیر یوللار، تیلغرافلار، تهلفون وه ئهلکتریق آلیتلاری،
آمریقا پاختاسینینگ وه پاختا قابریقالارینینگ باختا ایکیش بیلهن مناسبطا
متناسب کوپهیشی، آیروقسا قاراکول تیریسی وه خالی-گیلهم صنعت-
لهرنینگ انکشافی وه عموما تجارتنینگ کینگهیشی بوخارا خلقینینگ

Abdulvahap Kara

ایسکی اجتماعی وه اقتصادی مناسبتله‌رینی اساسیده‌ن اوزگه‌رتدی.

امیر عبدالاحد (1885-1910) زماندان باشلاب اولکه‌ده اویغانیش وه سیاسی تجدد که ایتیلیش علامتله‌ری کوروله باشلادی. بوندن اول امیر مظفرالدین (1860-1885) زمانده حکومتنی تنقید ایتمه‌ک بعضی کیشیله‌رگه‌گینه خاص بولوب قالغان ایدی.

مثلا، بوخارانینگ قارانغو افقده ظهور ایتکه‌ن تانگ یولدوزلاری مه‌نه شوله‌ر ایدی: «کله‌له»، تخلصلی احمد مخدوم. بو ذات او زمانینگ بوخاراسینی آیاماسدان تنقید قیلیب «نوادرالوقایع» آتلی بر اثر یازغان ایدی. بو یازما اثر عائله وه دولت تشکیلاتله‌رینینگ قارانغو تامانلارینی یازوغلاییب که‌مچیلیکله‌رینی تولغوزوش اوچون مهم بر فائده کورسه‌تکه‌ندر. احمد مخدومنینگ عصرداش وه همفکرله‌ریده‌ن شو ذاتلار هم مشهور ایدیله‌ر: شریف، عینی وه عنایت مخدومله‌ر. بولار امیر مظفر زمانده استانبولگه قاچقان وه امیر عبدالاحدنینگ تختگه چیقیشیغاچا قاچاقدا قالغان ایدیله‌ر. یحیی خواجه، عبدالمجید ذوفنون جیتی (نیلوه) قیافته کریب زمانلارینی تنقید ایتکه‌نله‌رده‌ندر.

روسیه اوچون موفقیتسزلیک ایله بیتکه‌ن یاپون محاربه‌سی روسله‌رنینگ عسکری ضعفله‌رینی کورسه‌تیب، تورکستان تورکله‌رینینگ فکرله‌رینده مهم بر حرکت عاملی بولدی. ایلگه‌ریله‌ری بوخاراغا تصادفا کیرگه‌ن «ترجمان» غازیتاسی روس-یاپون اوروشی زمانده یه‌نگ کوپ تارقالماقغا باشلادی. تورکستانلیله‌رده اوروش مسئله‌ریگه وه حادثه‌له‌ریگه مراق اویغانماقدا وه «ترجمان» غازیتاسی ایله برابر هندستان وه مصر غازیتالاری هم اوقولماقدا ایدی.

1905 ییلده‌گی روس اختلالی، روس حکومتینینگ ضعفلیگی، روس افکار عمومیه‌سینینگ تارقاق وه قرارسزلیغی آچیق صورتده کورسه‌تیب روسیه تورکله‌ریگه اوز پروغراملارنده‌گی هدفله‌ریگه دائر فعالیتله‌رینی رسما میدانغا قویماقغا امکان بردی. بوخاراغا هم

توزلی تورکچه غازیتالار وه باشقا مطبوعات کیره یاتر، اوقوچیلاری یالغز سیاسی واقعه‌له‌ر حقنده ایمه‌س، بو کونگه‌چه مجهول قالغان یه‌نگی مفکوره‌له‌رنی اوزگه‌نه یاتر وه بولله‌رنی یاقندیرماقدا ایدی. شوندای بولسا هم بو اوقوچیلار محیطی جوده تار بر دائره‌گه منحصر ایدی. جاهل علما ایسه بو غازیتا اوقوچیلارینی «بابی» دیب آتارلار وه غازیتالارنی «بابی کتابی» دیرله‌ر ایدی. تورکیه وه ایران انقلابچیله‌رینینگ ظفر وه غلبه‌سی، مستبد حکومتله‌رنینگ یقیلیشی بوخارا تورکله‌ریگه حالی بر صورتده عکس ایتدی. بوخارا پاشلا-ری آراسیدا بر قوزغالیش، امیرگه قارشو خوشنودسزلق، عموما اداره وه حاکمقداغی ترتیب وه انتظامدان نارازیلیق دیگه‌ن نرسه‌له‌ر کورولمه‌گه باشلادی. بوخاراداغی شرائط بو حرکت اوچون یه‌نگ اویغون ایدی. چونکه اهالی آغر سالق-ورگوله‌ر ایله مکلف وه محلی مأمورله‌رنینگ قانونسز حرکتله‌ریده‌ن بیزگه‌ن بولوب، تکلیف وه سالقلارغا قارشی خلقنینگ اقتصادی یاقدان تولمه‌ک کوچی هم کاوشاب قالغان ایدی.

بوخارادا حاکم بولغان اصول اداره‌ده‌ن تحویلسزلیکی، ترقی ایتکه‌ن تورکیه وه ایرانگه اوخشاغان اسلام اولکه‌له‌رینده‌گی حریت وه سربستلیک (لیبرالیزم) حرکتله‌ری، آزادلق طرفداری بولغان مسلمان غازیتا وه نشریاتینینگ انتشاری بوخاراده ترقیپرورله‌رده‌ن عبارت بر توده‌نینگ توزولوشیگه سبب بولدی. بو توده‌گه کیرگه‌نله‌ر ترقی وه اوروپا عصر اساسلاریغا تایانغان دولت اداره‌سینینگ اوزگه‌ر-تیلیشی لزومینی سیزگه‌ن کیشیله‌ر ایدی. بوله‌رگه بیرلیکده‌ن «جدید» اسمیده‌ن هم آتلاتیلماقدیلر. بوله‌ر باشدا بوخارانینگ ایسکی مکتب وه مدرسه‌له‌ری اورنیگه یه‌نگی «اصول صوتیه» کیریتیشنی هدف تعیین قیلغانلار ایدی. 1900 ییلده «دیره‌واست» تومه‌نده‌ن ملا جوره‌بای افنده بریمی، روسیه‌ده اصول جدیده مکتبله‌ری ایله آشنا بولوب بوخارانینگ «یوشین دوزان» محله‌سیده بر اصول جدیده

Abdulvahap Kara

مکتبی آچوب، 3-4 آی ایچیده هر کیشینینگ اوقوب-یازار بر حالغه کیلتوره‌چه‌گینی اعلان قیلدی. شوندای بولسا هم، بوتون بروپاغانداردا قارامه‌سدان، بو مکتب موفقیت قازانالماسدان اوزیده‌ن اوزی یاپیلدی. بر آز وقت اوتکنده‌ن کیین 1902 ده ایسکی بر مکتب معلمی بولغان قایو اوغلی آتلی بر تاتار ایسکی اصول اوزبیگه یه‌گی اصولنی تطبیق ایتمه‌ک ایسته‌دی. اونینگ تاماندان یه‌گی بوخاراده آچیلغان مکتب هم کوپ اوتمه‌سده‌ن یاپیلدی. شوندای بولسا هم روسیه تبعه‌سی بولغان تاتارلار آراسیدا «اصول جدید» اوزیگه آنچه طرفدار قازاندی. بولر 1907 ییلده اوز بالالارینی بوخارا مکتبلرنده اوقوته‌ده‌ن قوتقارماق اوچون برله‌شکه‌ن کوچلری بیله‌ن بر خصوصی مکتب آچدیلار. بو مکتبلرده «اصول جدید» بیله‌ن تاتار تیلی وه یه‌گی عمومی عامه‌وی (پاپولر) اثرلر ایله ابتدائی مسلمان مسئله‌لری تعلیم قیلینار ایدی. ناییتوف، بورنا-شوف وه باشقالاری ایسکی بوخاراده هم بر مکتب آچوب، او یرگه یالغز روس تبعه‌سی بولغان تاتار بالالارینی آلماق ایله اکتفا ایتیب، بوخارالیلارنی قبول ایتمه‌دیلر. 1908 نچی ییلده «ترجمان» غازیته‌سی ناشری بولغان اسماعیل غاسپرینسکی بوخاراغه کیلدی وه مکتب اصلاحاتی مسئله‌سینی مذاکره قیلدی. ناییتوفنینگ تاتار مکتبی بوخارالیلار وه تاتارلار اوچون دسته بر مکتبگه تبدیل تشریلیب، بو-خارا حکومتیده‌ن پادشاهلیق بر عمارت ایشته‌نگه وه آتینی‌ده «اسماعیلیه» دیب آتاماقغه قرار بیردیلر. اسماعیل بیک بو اسمنی قبول ایتمه‌دی. مکتبنینگ اوله‌ده‌ن امیر مظفرالدین نامیغه آتالیب «مظفریه» دیلیشینی تکلیف قیلدی. اسماعیل بیک غاسپرینسکینینگ امیر عبدالاحد وه باشقا بوخارالیک کاتته مأمورلری ایله مصاحبه‌سیگه رغماً بو مکتب آچیلمادی. چونکه علمالار مخالفت کورسه‌تیب قوشبیگی (صدر اعظم) که بو اصولنینگ ضررلاری توغریسده فتوا تقدیم قیلیب مکتبنینگ آچیلیشیغه توسوق بولدیلار.

بوخارا ترقی‌پرور توده‌سی تاماندان 1908 نچی ییل اوکتیابر آییده بوخارالیلار اوچون یه‌گی «اصول جدید» مکتبی آچیلدی. باش معلم وه مدیر اولاراق میرزا عبدالواحد تعیین قیلندی. بویوک‌لر اوچون کیچه درسلری هم آچیلغان ایدی. «بوخارا انقلابی تاریخی»نی یازغان صدرالدین عینی اوچ مکتب کتابی یازغان ایدی. تعلیم‌تربیه (پدوگوزی) که دائر «تهذیب الصبیان» نامینده‌گی اثری او وقتده‌گی معلم وه طلبه‌لر آراسیدا عمومی عامه‌وی (پاپولر) بر اثر ایدی. 1900 نچی ییلنینگ کوزیده مذکور عبدالواحد اداره‌سیده‌گی مکتبده عمومی بر امتحان قیلندی. اوشبو عمومی امتحانده حکومت تاماندان مثللر هم بار ایدی. علمالاردان یالغز اکرام داملا بار ایدی که بو آدام آچیقدان آچیق اصول جدید طرفداری ایدی. بر-نچی نابیر غازیتا اوقوغان سه‌کسان یاشداگی «یوری بای» هم او یرده ایدی. امتحانده‌ن کیین مکتب حقیده‌گی فکرلر ایکیگه آیریلدی. بر تامان مکتبنینگ فعالیتینی انکشاف ایتدیریشنینگ لازم ایکه‌نلیگینی طلب ایتدی. باشقا تامان بولسا مکتبنی بر کیتیش لازم دیب آیاق تیره‌ب آلدی. آنچا سه‌نسه‌له‌ش وه تیره‌شمه‌له‌رده‌ن کیین ایگ محافظه‌کار توده‌نینگ تعصب نظری علیه قیلیب عبدالواحدنینگ مکتبی امیر طرفیده‌ن یرکیتیلدی.

«اصول جدید» مکتبی، اوزیگه یاراشارلیک پروغرام ایله قیسقا بر زمان ایچیده اوقوب یازیشنی اورگه‌تیب، اوزینینگ قولای (پراتیک) بولغانلیغینی آچیق بر صورتده کورسه‌تدی. «اصول جدید» مکتبینینگ عامه‌وی بولیشی، اونینگ موفقیت ایله یاییلیشی، ایسکی مدرسه‌نی قورقوتوشی اوروملی ایدی؛ چونکه بونینگ انتشاری سایه-سیده اولارنینگ طلبه‌سی آزایاجاق وه نتیجه‌ده اوتوملری (واردات-لاری)ده، بوتونله‌ی اوزولوب قالماسا هم، آنچاغینه آزایار ایدی. بو وضعیت بوتون علمالارنینگ برله‌شوب، بر نیچه متعصبلرنینگ فکر-لرینی رواجلندیریشگه وه گویا شریعتگه خلاف بولغان بو مکتب-

Abdulvahap Kara

لەرنىڭ پايلىشىنى طلب ايتەككە سبب بولدى.

مدرسه طلبەلەرىنىڭ هەم «اصول جديد» مكتبى ايله بولغان مناسبتلەرىنى سوزلاماسدان اوتمەك ممكن ايمەس. بولەر بوتوللەى اوز مدرسلەرى وە حلقەلەرى تأثيرى آستىدا بولوب اولارنىڭ فكرلەرىگە قوشولار ايديلەر. بونىڭلە بر كه هەر مدرسەدە بر موجه طلبه «اصول جديد»گە قارشى حسن توجه كورسەتمەكدە ايديلەر. لكن بولەر آز بولغانلىقلارىدان وە اوز ناماللارىدا يالغز مفتى اكرام داملادان باشقا هيچ بر كيشى بولماغانلىقدان «اصول جديد»نىڭ فائدەسيگە بر مدرسە قىلالمادىلار. شوندای بولسا هەم او زمان هەر مدرسەدە اصول جديد طرفدارى بولغان بر توتەنىڭ تاپيلىشى ئەپتىلگە ئەرزىيدىرگەن بر حادثەدر. بو حادثه كورسەتەدىركه اصول جديد يالغز اهالى ايچىدە ايمەس، حتى مدرسەلەردەگى طلبەلەر آراسىدا هەم اوزىگە طرفدار تاپوب عامەنىڭ حسن توجهينى قازانماقدا ايدى. يەنگى اصولگە كور-سەتىلگەن بو حسن توجهگە بر تامادان قازان، باغچا سارای وە باكوده نشر قىلنغان درس كتابلەرى، ايكنچى تامادان تعليمدە بو اصولنىڭ قولايلىقى ياردم ايتەكدە ايدى. «اصول جديد» مكتبنىڭ پايلىشىدا قارماسدان خصوصى اويلەردە ياشرين صورتدە مكتبلەر تأسيس قىلندى. قوجا اوغلى عثمان وە مكمل الدين بكلەرنىڭ مكتب-لەرى ياشرين صورتدە چالىشقان مكتبلەر قاتارىدا ايدى. قوجا اوغلى عثمان بك مكتبىنىڭ باشقا مكتبلەركه قاراغاندا شو خصوصيتلەرى بار ايدى كه، ايرادە، لالاردان كويرەك قابليتلى مدرسه طلبەلەرىگە رىيا-ضيات، طبيعى فنلەر وە اصول تعليم تربيەدىن اوقوتولوب ممكن بولغا-نىچە ابتدائى مكتب معلملەرى يتيشدىرمەك غايەسينى ايلگەرى سورەر-لەر ايدى. بردە قلاسيك ادبيات وە شعر ايله اوروتگەن مدرسه طلبه-لەرينى اوز آنايىدا ناتوب روماتيك ادبيات ايله اوروتوشلەرىنىڭ زوقلەرينى حاضرلادى. بو كون توركستاندە عامەوى اثرلەرى بلەن تانيلغان عبدالرئوف فطرت، حاضرغى كوندە كابلدە افغان معارفىگە

خدمتى ئيكيپ توركەن هاشم شائق وە پاشقالار او قافلەسيدەن ايديلەر.

بوخارادا ياش ترقيپرورلەرنىڭ فعاليتى يالغز «اصول جديد»گە قارشى مراق اويغاتمايماق وە نظر دقتنى جلب ايتمەك بلەن قالمادى. اهالينىڭ افكار وە اطباعندە هەم بويوك بر اوزگەريش پيدا قىلەدى. يەنگى مكتبنىڭ حرف اصولى (آكوليتور سيستەمى) وە آنىق بر صورتدە اهاليني يەنگى فكرلەر بلەن تربيه قىلغان مطبوعاتنىڭ بوخارادا پايلىشى كەتتە رول لار اوينادى. مەنە شو كورسەتىلگەن سببلەر نتيجەسندە، يكيرمەنچى عصر باشلارىدا وجودگە كيلگەن وە كيچيك بر آزچيلق تشكيل قىلغان بو اوزگەرتوچيلەر (رەفورماتورلار) توتەسى سيكيز-سكيزين كويەيمەككە باشلادى. ترقيپرورلەر حركتى، بو قاريدا كور-سەتىلگەنىدەك، ايلگەريلەرى يالغز مكتبلەرنى اصلاح وە يەنگى اصو-لنى قبول ايتمەك شكلندە كورونگەن ايدى. بوخارادا يەنگى مفكورە-مجاهدلەرىگە قارشو علمالارنىڭ ايشرەلادى، امير مامور-لەرينىڭ تضييق وە قانونسز حركتلەرى، جديد بولايلەرغان آغر شرائط وە تكاليفلەر وە باشقا شونىڭدەك اوختشاغان عامللار اميرنىڭ اصول وە ادارەسيگە قارشى تنقيدچى بر وضعيتدە بولغان يوتون عنصرلەرنىڭ بر لەشيشىگە سبب بولدى. «جديد» آتالغان ترقيپرور توده بر لەشوب خصوصى بر جمعيت حالينى آلدى. بولەرنىڭ مضبوط بر پروغراملارى يوق ايمەس ايدى. ايشتە كيلەرى توبەدە ئەيتيلگەن مادەلەردەن عبارت ايدى:

1 — اهالى ايچىدە جهالتنى يتيرمەك وە يوك اوچون باشلانغيچ مكتبلەر توغروسىدە چالىشماق، اهالى ايچىدەگى يەنگى ادبيات وە موقوت مطبوعاتنى نشر ايتمەك.

2 — علمالارنىڭ وە زوق يتلەرى ايله كورەشمەك. موندە اوچون-دە علمالارنىڭ ياراماسلىقلارينى وە مكتبلەرنىڭ يامان احواليني اهالينىڭ كوزيگە كورسەتمەك، مدرسه طلبەلەرينى، ايتوقنا علما بالا-لارينى يردەملاشماق وە مدرسەلەرنىڭ اصلاحات مسئلەسيني ايلگەرى

Abdulvahap Kara

لەرنىڭ ياپيلىشىنى طلب ايتمەككە سبب بولدى.

مدرسە طلبەلەرىنىڭ ھەم «اصول جديد» مكتبى ايلە بولغان مناسبتلەرىنى سوزلاماسدان اوتمەك ممكن ايمەس. بولەر بوتونلەى اوز مدرسەلەرى وە خلقەلەرى تأثيرى آستىدا بولوب اولارنىڭ فكرلەرىگە قوشولار ايديلەر. بونىڭلە بركە ھەر مدرسەدە بر موتوجە طلبە «اصول جديد»گە قارشى حسن توجە كورسەتمەكدە ايديلەر. لكن بولەر آز بولغانلقلارىندان وە اوز تامانلارىندا يالغز مفتى اكرام داملادان باشقا ھيچ بركيشى بولماغانلقدان «اصول جديد»نىڭ فائدەسىگە بر تەرسە قيلالماديلار. شوندای بولسا ھەم او زمان ھەر مدرسەدە اصول جديد طرفدارى بولغان بر تودەنىڭ تاپيلىشى ئەھمىتلىك ئەرزيدرگەن بر حادثەدر. بو حادثە كورسەتەدركە اصول جديد يالغز اهالى ايچىدە ايمەس، حتى مدرسەلەردەگى طلبەلەر آراسىندا ھەم اوزىنگە طرفدار تاپوب عامەنىڭ حسن توجەھىنى قازانماقدا ايدى. يەڭى اصولگە كور-سەتيلگەن بو حسن توجەھگە بر تاماندان قازان، باغچە سارای دە باكودە نشر قيلنغان درس كتابلەرى، ايكنچى تاماندان تعليمدە بو اصولنىڭ قولايلىقى ياردم ايتمەكدە ايدى. «اصول جديد» مكتبنىڭ ياپيلىشىغا قاراماسدان خصوصى اويلەردە ياشرين صورتدە مكتبلەر تأسيس قيلندى. قوجا اوغلى عثمان وە مكمل الدين بيكلەرنىڭ مكتب-لەرى ياشرين صورتدە چاليشقان مكتبلەر قاتارىندا ايدى. قوجا اوغلى عثمان بيك مكتبنىڭ باشقا مكتبلەرگە قاراغاندا شو خصوصيتلەرى بار ايدى كە، اوردا «الالاردان كويرەك قابيلتلى مدرسە طلبەلەرىگە ريا-ضيات، طبيعى فنلەر وە اصول تعليميتربيەدەن اوقوتولوب ممكن بولا-بيچ ابتدائى مكتب معلملەرى يتيشديرمەك غايەسىنى ايلگەرى سورور-لەر ايدى. بردە فلاسنىڭ ادبيات وە شعر ايلە اوروونگەن مدرسە طلبە-لەرىنى اوز آتالىغا تارتوب روماشنىڭ ادبيات ايلە اوروونوشلەرىنىڭ زمينلەرىنى حاضرلاردى. بو كون توركستاندە عامەوى اثرلەرى بيلەن تانيلغان عبدالرئوف فطرت، حاضرغى كوندە كابلدە افغان معارفىگە

خدمتى ئيكيب توركەن عالم شاقى وە ماشالالار او فاقعەدەن ايديلەر.

بوخارادا باشى ترقيپرورلەرىنىڭ فعاليتى يالغز «اصول جديد»گە قارشى مراق اويغاتماي وە نظر دقتنى جلب ايتمەك بيلەن قالمادى، اهالينىڭ افكار وە اطلاعتىدە ھەم بويوك بر اوزگەرىش پيدا قيلدى. يەڭى مكتبنىڭ حرت اصولى (گولپتور سيستەمى) وەآتى بر صورتدە اهالينى يەڭى فكرلەر بيلەن تربيە قيلغان مطبوعاتنىڭ بوخارادا ياپيلىشى كەتتە رولار اوينادى. مەنە شو كورسەتيلگەن سببلەر نتيجەسىندە، يكرمنچى عصر باشلارىندا وجودگە كيلگەن وە كيچيك بر آزچيلق تشكيل قيلغان بو اوزگەرتوچيلەر (رەفورماتورلار) توەمەس سيكين-سيكين كويەيمەككە باشلادى. ترقيپرورلەرنىڭ حركتى، بوقارىدا كور-سەتيلگەنيدەنىڭ، ايلگەرىيلەرى يالغز مكتبلەرنى اصلاح وە يەڭى اصول-نى قبول ايتمەك شكليدە كورونگەن ايدى. بوخارادا يەڭى مفكورە-مجاهدلەرىگە قارشى علمالارنىڭ ايتيريملارى، امير مأمور-لەرىنىڭ تضييق وە قانونسز حركتلەرى، چيدب بولمايدرغان آغر ساليق وە تكليفلەر وە باشقا شونىڭگە اوخشاغان عامللار اميرنىڭ اصول وە ادارەسىگە قارشى تنقيدچى بر وضعيتدە بولغان وتون عنصرلەرنىڭ بر لەشيشىگە سبب بولدى. «جديد»آتالغان ترقيپرور تودە بر لەشوب خصوصى بر جمعيت حالىنى آلدى. بو لەرنىڭ مضبوط بر پروغراملارى يوق ايمەس ايدى. ايشتە كلەرى تۈپەندە ئەيتيلگەن مادەلەردەن عبارت ايدى:

1 — اهالى ايچىدە جهالتنى يتيرمەك وە بونىڭ اوچون باشلانغيچ مكتبلەر يوغروسيدە چاليشماق، اهالى ايچىدەگى يەڭى ادبيات وە موافق مطبوعاتنى نشر ايتمەك.

2 — علمالارنىڭ يوزوق نيتلەرى ايلە كورەشمەك. مونىڭ اوچون-دە علمالارنىڭ ياراماسلقلارينى وە مكتبلارنىڭ يامان احوالىنى اهالىنىڭ كوزىگە كورسەتمەك، مدرسە طلبەلەرىنى، آيوقسا علما بالا-لارىنى ياروغلاتماق وە مدرسەلەرنىڭ اصلاحات مسئلەسىنى ايلگەرى

Abdulvahap Kara

سوزمەك.

3 — حكومت آداملارینگ تضییق وە قانونسز حرکتلەریگە قارشی اهالینگ کوزینی آچماق. حاکم وە قاضیلارنگ اهالی ایلە معاملەلەریگە دقت ایتمەك وە آیتوقسا بولەرنگ قیشلاقلارغا قیلغان معاملەلەرینی نظر دقتگە آلماق، امکانی بولسا یوقسول وە قیشلاقیلارنینگ حقوقینی مدافعە ایتمەك.

4 — امیرنگ وە سارایینگ مسرفانە جایتگە اهالینگ نظر دقتینی جلب ایتمەك وە خزینەنگ امیرنگ مالی بولماسدان ملتگە قاراشلی ایکەنلیکینی، امیرنگ بو ملت خزینەسینی اوز کیفلەریگە صرف ایتمەك حقینی حاز بولماغانینی اهالیگە آنگلاتماق.

5 — اهالیدەگی جاهلانە تعصبنی، دینی جانجاللارنی باشرافکەلر جلبکەلەرنی، خرافەلەرنی، رقابتنی، مقلدلیکنی بتیرمەك وە اهالینی یوقاریداغی فکرلەرنگ تطبیقیغا حاضرلاش.

روس سیاسی مختی („Политический агент") تامانیدان حمایە قیلنغان بوخارا حکومتینگ تضییق وە تدبیرلەریگە رغماً معارف حر-کتی وە سیاسی انطباعگە قاراب ایلگریلش، امیر عبدالاحد امیرلیکینگ سونگلەریگە توغری آنچا ترقی ایتکەنەمك بولدی. حریت افکارینگ کینگەییشی، آوروپا معناسی بلەن معارفنگ لازملیگیگە بوتون مطبوعاتنگ برلەشوب پروپاغاندا قیلیشی بوخارادا اصلاحات (رەفورما) نگ ضرورری بولغانلیغینی بیزگەلەرنگ تیزگینه کوبەیوب کیتیشیگە سبب بولدی. سیدعالم خاننگ تختگە چیقیشی، اصلاحات حقندە بر فرمان-نگ اعلانی بلەن باشلاندی. عبدالرئوف فطرت امیر سید عالم خاننگ اصلاحات حقندەگی فرمانی مناسبتیلە مذکور امیرنگ تختگە چیقیشیغا آتاب شو منظومەنی سوزلەگەن ایدی:

تاریخ سلطنت را مبوران
اسلاف اشناه بخارا نوشتەاند

بر آز زمان اوتەر اوتمەس سید عالم خان اصلاحات حقندە

تیز کەن فرمانینی فعلاً بیکار قیلدی.

سید عالم خاننگ اصلاحاتگە قیلغان وعدەسیگە وفاسزلیغی، «اصول جدیدە» طرفدارلەرینگ جوده تیز کوپەیوب کیتیشیگە یاردم ایتدی. بونگە 1912 نجی یلدە بریچە آی دوام ایتکەن «بخارای شریف» وە «توران» غازیتالارینگ دە آنچاغینە یاردمی تیکدی. ایلگەریلەری اوز فکرلەرینی سویلەیە کەلمەگەن تاریقان تمالە قانچا کیشیلەر غازیتا اوقوماق آرقاسیدا اوزگەردیلەر. یالغز بیلگ ضمیمی وە محروم بر محیطدە کەیلەشیلکەن مسئلەلەر آچیقدان آچیق مذاکرە قیلنماقغا باشلادی. امیر ادارەسیگە قارشی تنقیدی نقطهٔ نظرلەر سوزلەنەیگە وە بدر شاهی («بادری آرخال») ئائلە حیاتینگ وە تشکیلاتینگ تقصا-نلارنی سیزیلمەگە باشلاندی. 1913 نجی یلندە بوخارادا «گاو-کشان» محلەسندە قوجا اوغلی عثمان بیك آشکارا قیلب بر مکتب آچدی. امیر طرفیدەن اولدیریلگەن مرحوم حامد خواجە هم بوخا-رادا «بازار نو» دە آشکارا بر مکتب آچدی. مکمل مخدوم هم مکتبنی «گذر کشفە آلاك» دە آشکار قیلدی. یەنە امیر تامانیدان اولدیریلگەن مرحوم اسلامقول شهرسبزدە اوز اویدە «اصول جدیدە» مکتبی آچدی. قاراکول، کەرکیدە هم یەنگی اصول بلەن آشکارا بر مکتب وە کتبخانەلەر آچیلدی. قاراکول وە شهرسبزدە آچیلغان مکتبلەرگە قوجا اوغلی عثمان بیکنگ اوکەسی قوجا اوغلی عطا (قوبیە معلم مکتبیدەن ماذون ایدی) رهبرلك ایتمەدر. یەنگی ادبیات قیشلاقلارغا قادار یاییلغان ایدی.

1914 نجی یلدە یاشرین تشکیلات تامانیدان حصەلی بولغان ایکی شرکت تشکیل قیلندی. بولاردەن برینچی «معرفت» آتلە کتاب وە نشریات شرکتی ایدی. بونگ قولیدا یەك جوق تورك وە تاتار ادبیاتی، غازیتا وە مجموعەلەری بار ایدی وە اطرافگە تارقاتیلیر ایدی. ایکنچی شرکت «برکت» اسمندە برازلك (مانوفاکتورا) شرکتی ایدی وە مقصدی خلقنی اوزبگە جلب قیلیب سیاسی پروپا-

Abdulvahap Kara

عاندا قیلماق ایدی. شرکتنینگ اینله‌ری سایلانغان هیئت آماده تامام
تیدان یوروتولور ایدی. عین ایکی شرکت هم اهالی ایچینده
کینه تهرتکه ایگه ایدی.

1914 نچی ییلده امیر تامانیدان قوجا اوغلی عثمان، حامد
خواجه وه مکمل مخدوم‌لارنینگ مکتبله‌ری یر کیتیلدی. «اصول
جدیده» مکتب‌لارینینگ ایکنچی تاقیر یاپیلیشی وه کوروتوشده اصول
جدیدچیلارنینگ یوتوله‌دی اورتادان کوتاریلیب یوباریلیشی، بوخارادا
جوقور بلیر آنادا موفق بولمان معارفچی سربیشچی احرار حر-
که‌تی یوتوله‌دی یوقاتوب یوباردالاس ایدی. آچیقچاسیما فعالیتده بو-
لمان «اصول جدیده» مکتبله‌ری قالادی. لکن ایلگه‌ری یاریم رسمی
صورتده فعالیتده بولگان بر اینچه مکتب اورنیگه ایندی یوزلرچه مکتب
تأسیس ایندی. تعلیم اویلرده قاییب، بالالار کیچیک کیچیک توده‌لر
حالده پراتیکه‌یدون کیبی مکتبلرده‌گی درسلرینی دوام ایتدیر-
مه‌کده ایدیلار. وضعیت بو حالده ایکه‌ن اهالینینگ بویوک بر بولاگی
تامانیدان یه‌نگی اصول تعلیم‌لارینینگ فائده‌لی بولغانلیگی آنگلاشیلغان
بر جاغدا، حکومتنینگ بوننگ بیله‌ن کوره‌شمه‌ککه اقتداری یوق ایدی.

روسیه‌ده مستبد چارنینگ ییقیلیشی وه یه‌نگی ادارەنینگ توزولوشی
بوخاراغا هم عکس ایتیشی لازم وه کیره‌ک بولغان بر حادثه ایدی.
بوننگ نتیجه‌سیده بوخارا ادارەسینده محلی حیاتیگه موافق بر صورتده
اوزگه‌ریش کیره‌ک ایدی. بوخارادا هم اصلاحات (ره‌فورما) تطبیقی
گه کیریشیلدی. بو اصلاحاتده شریعت وه خالقنینگ ایسکی حیاتی
نظر اعتبارگه آلینگان ایدی. اصلاحات لایحه‌سینی تألیف اوچون بوخا-
را حکومتی اهالیده‌ن محلی مرخصلر ییلگیله‌دی. بو مسئله‌ده بالعز
روسیه متلقلیگی‌نینگ اشارتلارینی ده‌هیر قبول آلدی. امیر سید عالم
خاننینگ اهالی وه اونینگ متلقلارینگه اهمیت بیرمه‌سده‌ن روسیه سیاسی
متلقینگ فکرله‌ری بیله‌ن ایش قیلیشی بویوک بر سیاسی خطا ایدی. بو
سیاسی خطا اولکه اوچون حاضیر اللاکلارگه تیله‌تیب کیتدی.

(دوامی 22نچی بیتده)

«یاش بوخارالیلار» اعضالاریندن وه

برنچی بوخارا جمهوریتی باش بوینه‌سی رئیسی
قوجا اوغلی عثمان بک

برنچی بوخارا جمهوریت حکومتی اعضاسیندن
حکیم زاده نعیم بک

Abdulvahap Kara

برنجی بوخارا جمهوریتی ایش نوبته‌سی رئیسی
قوجا اوغلی عثمان بیک

برنجی بوخارا جمهوریت حکومتی اعضاسندن
حکیم زاده نصیر بیک

ایکی شرکت عموم اهالی ایچنده

اندان قوجا اوغلی عثمان ، حامد
مکتبلەری بر کیتلدی ، «اصول
یاییلیشی وه کوریوشده اصول
کونارلیک یوواریلیشی ، بوخاراغا
معارفچی سربستچی احرار حر.
س ایدی. آچیقچاسیغا قاراغنده بو.
ادی. لکن ایلکەری یاریم رسمی
اوزبکه ایدی یوزلەرچه‌مکتب
. ناللار کیچیک. کیچیک توده‌لەر
ده‌کی درسلەرینی دوام ایتدیر.
کەن اهالینک بویوک بر بوله‌کی
قائدەلی بولغانلاتی آگلاشیلغان
رشه‌گکه اقتداری یوق ایدی.
وه یه‌کی اداره‌نک توزولوشی
کیرمک بولغان بر حادثه ایدی.
محلی حیاتگه موافق بر صورتده
م اصلاحات (ره‌فورما) تطبیقی
وه خالقنک ایکی حیاتی
لایحه‌سینی تألیف اوچون بوخا.
بیلگیله‌دی. بو مسئله‌ده بالغز
قبلوب آلدی. امیر سید عالم
ت بر مقصددن روسیه سیاسی
یوك بر سیاسی خطا ایدی. بو
کلەرگه ئه‌بلەنیب کیتدی.

(دوامی 22نچی بیتده)

Abdulvahap Kara

1917 نچی ییل 7 نچی آپریل بوخارا آرکنده امیر سید عالم
خانلک اصلاحاتگه دائر فرمانی اعلان قیلندی. بوندن کیین ترقیپر-
ورلرنلک بو حادثه مناسبتیله قیلغان نمایشلری نتیجه‌سنده بوخارادا
چیقغان توپالانلار شونده‌ی قورقونچلی بر وضعیت توغدوردی که،
بوخاراغا سمرقندیدن روس اوردوسی چاقیریش ضرورتی حاصل
بولدی. توپالانلار باسدیریلدی. قوزغالان توزغوزولدی. ایکّه سو-
گره روسیه‌ده چیققان اوکتبر انقلابی، بوخارادا ترقیجیلرنلک ناچیز
هم کوچله‌ینیشگه امکان بیردی. اوکتبر انقلابیدان سوگره یاش
بوخارالیلارنلک وضعیتی جوده یامان بولدی. بوخارا حکومتی بو-
للرنی هر یرده قووشتریب، ته‌رور اصولینلک ایگ قوبال سیسته-
مه‌سی یاش بوخارالیلارغا تطبیق قیلماقدا ایدی. یاش بوخارالیلارنلک
بر بوله‌گی امیر حکومتینلک قووشتریش وه مظالمیدن قاچوب
تاشکند، سمرقند، خوجند وه فرغانه‌گه کوچکن ایدیلر. بوندن
سوگره یاش بوخارالیلار فعالیتلرینی تاشکندگه کوچیردیلر. بو
یرده «مرکز قومیته» توزدیلر. بر موّجه وقت اوتکندن کیین
اولار تورکستانلک مختلف شهرلرنده وه بوخارا خانلیغینلک مختلف
جایلارندا شعبه‌لرینی آچدیلار. بوخارا امیری یاش بوخارالیلارنی
شدتلی بر صورتده قووشتریب ممکن بولغانچا اولارنی ایگ وحشی
بر طرزده یوق‌قیلماقدا ایدی. امیرنلک قیلیب تورگن ایگ شدتلی
ظلملریگه قاراماسدان یاش بوخارالیلار بوخارا انقلابی اوچون
زمین حاضرلاماقدا ایدیلر.

1920 نچی ییلده بوخارا امیری بیله‌ن تورکستان ساویت حکو-
متی آراسندا اوروش چیقدی. بو فرصتدن استفاده قیلیب یاش
بوخارالیلار بوخارا اوستیگه هجوم قیلدیلار. سه‌نتابرنلک برنچی
کونی (1920) بوخارانی اشغال ایتدیلر. امیر عالم خان پایتختدن
شرقی بوخارا وه آفغانستانغا قاچدی. بوخارادا جمهوریت اعلان
قیلندی. 1920 نچی ییل واقعه‌لری — که نتیجه‌لری اعتباریله

مستثنا حادثه‌لردر — بوخارا یاشلاریغا وه مهاجرلریگه یورتلریگه
قایتماق، اورتا عصر اساسلارینی ییقغان وه وقتی اوتکن اداره
تشکیلتینی اوزگرتمه‌ک وه بوخارانلک بر مینگ ییللیق تاریخنده یگی
بر بیت آچماق امکانینی بیردی.

* * *

استانبولده تورکستان کونی

(تورکستان تورک گنجلر (یاشلار) برلیگینلک 4 نچی ییلی مناسبتیله)

21 آغوستوس جمعه کونی گنجلر برلیگینلک استانبول مرکز
نماینده برلیگینلک 4 یاشغا کیریشی مناسبتیله بایرام قیلندی (*).
بوندن تورت ییل آول بو «برلیک» تأثیری یالغز استانبولده‌گی
همشهریلرگه کنه ایدی. بو سوگ ییللار بوتون آناتولیداکی وه
تورکیه چیگره‌لری تاشقاریسنداغی بارچا تورکستانلیلر «برلک»
تیوه‌ره‌گیگه توپلاناباشلادیلار. بو بایرامیش «برلیک» کوندن
کونگه قایدای تکامل قیلماقدا بولغانی توروسه‌تیه کیرملک.

بو جمعه کونی استانبولده بولونغان بوتون تورک ایللری مملّه‌ری
استانبول وه تیوه‌ره‌ده‌ن کیلگه‌ن تورکستانلیلر ایله بر که یاشابیلدی.
اونتاب کواولدی. تورکستان ایسله‌یلدی.

بو کون اوچون حاضرلنغان مسامره قسمی اوتکن ییللارغا
قاراغاندا کوچلی وه بای ایدی. مراسیمگه برلیگینلک بای وه کوره‌شچه‌گی
رئیسی دوقتور مجدالدین احمد بیک نطقیله باشلادیلدی. مجدالدین بیک
تورکستان چیگره‌لری تاشقاریسیداغی ملتچی یاشلارنلک قایدای ایشله‌ب
باتقانقلارنی توغریسیدا معلومات بیرگه‌ندن کیین، تورکستان ایچکر-
یله‌ریده‌گی ملتچی یاشلارنلک ایشله‌ب باتقانقلارینی شونداغا کلادی.

(*) «برلیک» ینلق ایرامی هر ییل 20 سه‌نتابر (ایلول)ده بولار ایدی.
لکن بو ییل آناتولیدان کیلگه‌ن اوقوچی وه اوقوچیلارنلک قوشولا آلملارینی
ممکن قیلماق اوچون بر آی ایلگه‌ری بولدی.

Abdulvahap Kara

توركستان ملتچى باشلارينينك بو يوللارده‌گى وظيفه‌لارى توغريسيدا بز قايتا سوز سوزله‌گه‌ندن كيين، توركيه‌ده باشا بالقان باشلارنينك توركيه‌گه بولغان قرشله‌رينى شويله‌ى كورسه‌تيب اوتدى:

— بز توركستان تورك باشلارى توركستاننينك استقلالى يولنده قيرغين ايتلر ايكه‌ن، مشفق قوچاغيدا ياشا بالقان «توركيه‌مز» نينك بقا وه تعاليسى اوچون ده عينى آلتين غيرت ايله ايشله‌شيمز كره‌ك‌دير».

دوقتور بيكده‌ن كيين «يكى توركستان» مجموعه‌سى وه توركستان ملتچيله‌رى ناماينده‌ن قوجا اوغلى عثمان بيك صحنه‌گه چيقيب استقلال مفهومينينك عصرى معناسينى شويله‌ى تفسير ايتدى:

— توركستان استقلالى ديمك، توركستاننينك اقتصادى، عسكرى، ايچكى وه تشقى، نقلات، مخابره... الخ‌لرنينك تام معناسيله توركستانليله‌ر قوليدا بولوشى وه هيچ كيمسه‌نينك آرالاشماسلغى ديمك‌دير ديب باشلارنينك بو كونكى، كيله‌جه‌كده‌كى وظيفه‌له‌رنينك نيمه‌له‌ردن عبارت ايكه‌نلكينى وه بو يولده اوچرايدوغان آغير قيناولارغا، بوقسوللقلارغا دوشمننينك كه‌لته وه آغيرتو سقوطقلارغا بيلاسيدان كوكرك كيرمك لازم بولغانليغينى، اولوركين مفكوره‌سينى تاشيغان هركله‌رچه آلتين باشلار بولغانليغيا ايمان كتيريش كره‌كلكينى ثبات اوتدى.

عثمان بيكده‌ن كيين «اوتلو يورت»، «بيلديريش» غازيتاسى وه مجموعه‌له‌رى وه آذربايجان ملتچيله‌رى ناماينده‌ن ميرزا بالا‌بيك چيقيب، بو كون روس قامچيسى آستيده ياشاماقدا بولغان توركله‌رنينك تورموشله‌رينى وه روسله‌ر تاماميدان كورسه‌تيلگه‌ن حقارتله‌رنى كوز آلديغا كلتيريب هيجانلى بر افاده ايله روس مطبوعاتيغا اسلاييب آگلاتدى. ميرزا بالا‌بيك سوزنينك نهايتيده بو كون كه بى مسعود كونله‌رنينك كيله‌جه‌ك يللاردا مستقل توركستانده كه‌لمه‌ك قيلماغى تيله‌ب توركستان تورك باشلارينينك بو كونينى قوتلولادى.

بو دانداندان كيين «آذربايجان ملته وه معا برلكي» ناماينده‌ن

— بز توركستان چيكه‌ره‌له‌رى تاشقاريسيداغى توركستاننينك ملتچى باشلارى مادى سقينتيلار ايچيده بولسالار هم مفكوره‌من بوليدا آچيق وه سرلست بر حالده ايشله‌مه‌كده‌مز. لكن توركستانداكى ملتچى باشلاريمز مادى سقينتيلاردان باشقا اولوم وه بوزلو جهنمكه كيتمه‌ك تهلكه‌سى قارشوسيدا توركستاننينك قورتولوشى اوچون تينمه‌سدن فداكارانه كوره‌شمه‌كده‌لر. نه اولوم وه نه بوزلو جهنمكه سوروله‌كه‌ن قورقماسدان

استانبولداكى «توركستان تورك گنچلار بيرلكى» رئيسى

دوقتور مجد الدين احمد بيك

كوچلى بر ايمان ايله استقلالغا توغرى يوروممه‌كده‌لر». بوتون توركستان چيكه‌ره‌له‌رى تاشقاريسيداغى ملتچيله‌رنينك وه بوتون واسطه‌سيله ايچكه‌ريده‌كى ملتچيله‌رنينك فكر ناشرلارى بولغان «يكى توركستان» وه «ياش توركستان» مجموعه‌له‌رينى اوقوغانلار كوپ ياخشى بيلسه‌لر كره‌ك. بو مجموعه‌لرنينك خبرلارينى بوتون دنيا مطبوعاتيدان وه خصوصى خبرچيله‌رى آرقالى آلب، ياذارلار».

Abdulvahap Kara

تورکستان ملتچی باشلارینك بو بولغیندن کی وظیفه…
بر قانچا سوز سوزله‌گه‌ندن کین، تورکیده یاشا یاقلان باشلا…
ولغان فرضله‌رینی شویله‌ی کورسه‌تیب اوتدی.

— بز تورکستان تورك باشلاری تورکستانك است…
قیزغین ایشله‌ر ایکه‌ن، مشفق قوچاغیدا یاشا یاتقان …
یقا وه تعالیسی اوچونده عینی آتش غیرت ایله ایشله‌شیمز…

دوقتور بیکدن کین «یکی تورکستان» مجموعه‌سی…
ملتچیله‌ری نامابیدان قوجا اوغلی عثمان بیك صحنه‌گه…
مفهومینك عصری معناسینی شویله‌ی تفسیر ایتدی:

— تورکستان استقلالی دیمه‌ك، تورکستانك ا…
ایچکی وه تیشقی، نقلیات، تجارت… الخ لك تام …
یله‌ر قولیدا بولوشی وه هیچ کیمسه‌نك آرالاشماس…
باشلارینك بو کونکی، وه کیله‌جه‌كده‌گی وظیفه‌لرینك…
ایکه‌نلکینی وه بویولده اوچریه‌دوغان آغیر فداکارل…
دوشمننك کوچی وه آغیرلق سقوطلاری … بیله…
لازم بولغانلغینی، اولوغ کوچلی مفکوره‌سینی تاشیغ…
باشلار بولغانلغینی ایمان کیتیریش ایره‌کنلیگینی …

عثمان بیکدن کین «اولوغ یورت»، «بیلدیر…
امری وه آذربایجان ملتچیله‌ری نامیدان میرزا بالا…
روس قامچیسی ته‌گیده یاشاماقدا بولغان تورکله‌ر…
روسله‌ر تامابیدان کورسه‌تیلگه‌ن خطالاری…
هیجانلی بر افاده ایله روس مطبوعاتیغا اساسلا…
بالابیك سوزینك نهایتنده بو کون که بی مسعو…
یللاردا مستقل تورکستانده سعید قیلیماغی…
باشلارینك بو کوریشی قوتلولادی.

بو داندان کین «آذربایجان طلبه وه…

— بز تورکستان چکه‌ره‌لری تاشقاریسیداغی تورکستانك ملتچی باشلاری مادی سیقینتیلار ایچیده بولساق هم مفکوره‌مز بولیدا آچیق وه سربست بر حالده ایشله‌مه کده‌مز. لکن تورکستانده‌گی ملتچی باشلاریمز مادی سیقینتیلاردان باشقا اولوم وه بوزلو جهنمگه کیتمه‌ك تهلکه‌سی قارشوسیدا تورکستانك قورتولوشی اوچون تینمه‌سدن فداکارانه کوره‌شمه کده‌لر. نه اولوم وه نه بوزلو جهنمگه سورولمه کده‌ن قورقاسدان

استانبولده‌گی «تورکستان تورك گنچلر بیرلیگی» رئیسی
دوقتور مجد الدین احمد بیك

کوچلی بر ایمان ایله استقلالغا توغری بو گوره‌ش کده‌لر. بوتون تورکستان چکه‌ره‌لری تاشقاریسیداغی ملتچیله‌رنك وه بولار واسطه‌سیله ایچکه‌ریده‌گی ملتچیله‌رنك فکر ناشرلاری بولغان «یکی تورکستان» وه «یاش تورکستان» مجموعه‌لرینی اوقوغانلار کوپ یاخشی بیلسه‌لر کیره‌ککه. بو مجموعه‌لریمز خبرله‌رینی بولشه‌ویك مطبوعاتیدان وه خصوصی خبرچیله‌ری آرقالی آلیر، یازارلار.

Abdulvahap Kara

سلیم بیك آتیش اطلق سویلەمات تورکستان یاشلارینی قوتلولادی.

اطقلاردان کین «مارشیمز» آشولاسی بوتون یاشلار تامانیدان ئەیتیلیپ مسامرە قسمیغا یاشلاندی. مسامرەدە کیچیك اوقوغوچیلار، تزیك هەر بری تورکستان شاعرلارینیك ملی شعرلەرینی اوقودیلار. هەر دفعەسندە قاینا۔قایناقان آلقیشلاندیلار. یاش اوقوچیلاریمز تامانیدان اوینالغان «یومرولەر» تیاتروسی تورکستان تورموشیگە آداپتا ایشلەنگەن کیچیك آرتیستلاریمز اوینولاریدا کوب یاخشی موفق بولدیلار. توختاو-سز آلقیشلار......

بو ییل تورکستانلیك ملی اویونلاریدان «اوینانگ یار» آشولا وە اوینی بر ایرکەك وە بر قیزیمز تامانیدان اوینالدی. توختاوسز آلقیشلار ایلە تقدیر قیلینیشلاری موفقیتلارینی کورسەتمە کیرەك.

تورکستان آشولا وە اویونلاری کەتە اوقوغوچی وە اوقوتغوچی-لاریمز تامانیدان ئەیتیلیپ اوینالدی. آیتوقسا، فەرغانە قورباشلاریدان صابرجان بر اوروشدە شهید بولغاندان کین، اونیك آپاسی تامانیدان ئەیتیلگەن «صابرجان» آشولاسی، تورکستان ملی اوروشدە شهید توشكەن ییكیتلەریمزنی اسلەمەك وە اولارنی تعزیز اوچون ئەیتیلدی. بو مناسبتلە تورکستان ملی کورەشی مسافرلارغا آڭلاتیلدی.

بوندەن کین سیبریاگە سوروشكەن ملتچی یاشلاریك تورکو-بدەکی حاللارینی کورسەتمەك وە عزیز اورتاقلاریمزنی یەنا اورتامز-دا یاشاتماق اوچون صالح جان قول۔آیاغیدا زنجیرلار ایلە سور-گون اورتاغیدان، نام شعرینی حزین بر آهنك ایلە اوقوب صحنە-گە چیقدی. شو چاغدا کوب تورکستانلیلار یغلادیلار. آرقاسیدان صالحجان زنجیرنی پارچالاپ «تورکستان» شعرینی اوقویاراق تور-کستان ملتچیلەرینیك امیدسز بولماغانلقلارینی کورسەتدی. آلقیشلاندی.

تورکستان تابوری ایلە هەر خیل تورکستان آشولالاری چالندی. قایدای توختاوسز آلقیشلانیشی یازوب اولتوروش آرتیقچا...

در. دوقتور محمدالدین‌یك تامانیدان «هجرگدە» آشولاسی ایلە ولاقچا وە قیرغیزچا اولەڭلەر ئەیتیلدی. توختاوسز آلقیشلار.

هەر تامانداڭ کیلگەن تورلاو تلغرام وە مکتوبلەرنی اوقولوب مسامرەگە نهایت بیریلدی.

شو کون ساعت 2/1 دەن 6/1 گەچە مسامرەنیك رسمی بو-لومی دوام قیلدی. کیچقوروندن کیچ وقتغا قدار غیر رسمی صورتدە اویناشلار بولدی. چین وە تولوق بر تورکستان کونی یاشادق. کیلگەن مسافرلاریمزغا دوگەیما وە لیمانادالار بیریلدی.

سالوندە بر کیچیك صحنە قیلینغان ایدی کە، بو صحنەنیك اوستی تور-کستان وە تورکیە بایراقلاری ایلە، تورەگی تورکستان گیلەم وە قولە کلەرلە بەزەنیلگەن ایدی.

صحنەنیك ایکی یانیغا آسیلغان، هەر ییل بر دفعە چیقاریلغان «تورکستان تورك گەنجلەر برلیگی»نیك دیواری غازیتاسیدا آیریچا زینت بیرمەگدە ایدی.

اویون کولکیلەریدەن کین «یاشاسون تورکستان استقلالی، قهر اولسون اسارت وە ظالملار»، دیگەن ناوشلار یوکسەلدی. نهایت کیچ وقت تارقالدی.

یاشلانمیچ مکتبی برنچیلك ایلە بتیریب برلگیمزنیك آلتون ساعت ساوغاسیغا (مکافاتیغا) نائل بولغان یاش اوقوغوچیلاریمزدان تورکستانلی کیچیك «خیریە خانم»نیك آلتی آیدە کمالیغیچەك اورگەنوب صحنەگە چیقیشی آیریچا شایان قیدیر. بو برلگیمزگە ماقتانیشقا حق بیرمەگدە ایدی.

خیریە خانمنیك قارداشی کیچیك شریف قولیدا قلیچ ایلە، تورکستان شاعرلاریمزدان فهمی‌اللك‌یكتنیك «یەن‌ كیسیم» نام ملی وە آتشین شعرینی اوقودی. توختاوسز آلقیشلار... قایتادان اوقوشی سورەلدی. یاشلانمیچ مکتبنیك ایكنچی صنفیدە اوقوماقدا بولغان کیچیك شریفنیك بو شعرنی بر دەقلاماتورگە‌یی آڭلاپ، سریب

اوقوشی آیریچا هیجان برمه‌گه‌ن ایدی.
شونی ئه‌یتیش کیره‌ککه، یاشلار برلگی تورکستان چیگه‌ره‌لری یاشقارپسنداکی ملتچی یاشلارنی بر بایراق ئه‌گیده بیغیشغا موفق بولساغدا وه بولاجاقدر. آنگی وه مونده بر استقلالچی اوردونینک حاضر بولوشی البته محققدر!
یاشاسون تورکستان برلگی! قهر اولسون بو برلگنی بوزماق ایسته‌گه‌ن دوشمانلار!
ایلتعر.

*

«تورکستان تورک گه‌نجلر برلگی» ییل درتونچی بایرامینک بو ییل اوزن واقتیدان برآی ایلگه‌ری بلگیله‌نگه‌نلگی خبری کیچ تارقالغانیدان، «یاش تورکستان» یاشقارماسی وه غربی آوروپادا یاشاغان تورکستان یاشلاری او بایرامغا اشتراک ایته آلمادیلار. اسنا بولسه تویلانغان یورتداشلاریمز ایله بز اوچون بوک قیمتلی «تورکستان کونی»نی برلگه‌ اوتکیزه آلمادیلار. بو حال بایرامیز اوچون شایان تأسفدر.

«تورکستان تورک گه‌نجلر برلگی» بیلسین، که غربی آوروپاداکی تورکستان یاشلاری جان وه یوره‌ک بلن «برلک» ایله برگه‌دیرلر. «برلک» بایرامینی اوز بایرامیمز دیب بلهمز. یاشقارما.

. . .

تورکستان تورکمه‌نله‌رینک گه‌له‌ـگه‌له ایرانغا قاچیشلاری

یاشقارمادان: توبه‌نده‌گی مقاله آلمانچا «Memeler Dampfboot» غازیته‌سینک 30. VII. 31. تأریخلی نسخه‌سنده باسیلیب چیققان ایدی. بو تورکستاننینک بو کونگی احوال روحیه‌سینی بیلمه‌ک اوچون بر آجنبی ئه‌مالداندان بارلغانی دوکومه‌نت بولغانیدان عینا ترجمه ایتدک. مقاله ایگه‌سی روزیتا فوربس (Rosita Forbes)در.

شیعه‌لرنینگ مقدس شهری سانالغان مشهد کیلده‌م وه خالجالاری

بلهن مشهوردر. بو ره‌ده «نیشابور» اوجاقلاریندان چیقاریلغان فیروزه‌لر ساتیلادر. بو ییر 60000 مصرع (قاتار)لی «شاهنامه»نی یازغان مشهور فردوسینینک یورتیدر(۱). ایپه‌ک وه پاختا توقوماچیلغی، باخال (قدیفه، دوخاوه) صنایعی بو یرده کون کوندن کوکله‌مه‌کده‌دیر. ایران خاتانلاری اوزون اوکچه (پاشنا)لی آیاق قاپلاری کییشکه باشلاغانلاریدان بری مشهدده عصری قوللانیچیله‌رده کوبکنه کوروپه‌دیرلر. تیمور تاماشانی تطبیق ایتلگه‌ن بزه‌ش (زینت) ایشلاتیبغا اوخشاش صنعتله‌رنی بیرلی مشهدلیله‌ر هم اوزگه‌نگه‌نله‌ر. بولهر هم تاتار وه تورکمه‌نلهر سینگه‌ری یورتلله‌رنی یاسی آلادرلار.

مشهد امام رضانینک کرامت وه معجزه‌له‌ری قاتاریدا بنه مهم برامپینکه ایکه‌دیر، که اوده بو شهرنینک تورکستان وه افغانستان چیگه‌ره‌سیگه یاقین بولغانلیغیدر. حال حاضرده بو ییر اوروتا آسیا وه اوراقداگی ایدیل (وولغا) تاتارلاریدان قاچقانلارنینک مرکزیدر. ساوه‌تلار اوروتا آسیا جمهوریتلریده‌گی قبیله‌لرنی اوتراقلاشتیریب قوللهکتیف زراعتگه آلیشدیرماقچی بولادرلار. کوچمه‌له‌ر ایسه قوللهکتیف زراعتینک فائده‌لرینگه بوتونله‌ی کوز یوموب، اوکا قاتتیغ قارشولق کورسه‌تمه‌کده‌دیرله‌ر.

مه‌ن مشهدده ایکه‌ن 200 تورکمه‌ن(۲) عائله‌سی اوز حیوانلاری ایله بیرلیکده چیگه‌رهنی آشیب «دوشاق» دهن مشهدگه کیلمشله‌ردی. یاحشی‌غه قورالانغان وه چیگه‌رهنی آتلاش مجبوریتی سیزگه‌ن بو تورکمه‌نله‌ر هر حالدا کوب تلفات برمه‌گه‌نله‌ر. بو قاچقینلارنینک سوبله‌شله‌رینگه قاراغاندا مالی وه حیوانلارنی قوللهکتیفکه بیریشکه مجبور ایتلگه‌ن 1200 تورکمه‌ن مه‌رو ـ ته‌جه‌ن تاماللاریغا قاچاراق قارا

(۱) فردوسی‌نی ساراییدا مینه‌گه‌ن، اونی بیتقه‌یرگه‌ن، حایه ایتکه‌ن، اوکا شاهنامه‌نی یازدیرغان حتی اوکا بو مکرنی وه بوتنینک اوچون کیره‌ک بولغان وثیقه اورقه‌لرنی بیرسه‌مه‌ن چیقاروب بیرگه‌ن غازه‌ل سلطان محمود «سلطان محمود غزنوی»دور. یاشقارما.

(۲) تورکمه‌نستانده تیجه‌ن بول اتاسوی آتی.

Abdulvahap Kara

قوم چولینك اوتلاق لارىغا يابيلغانلار وە اوردان ساويت حكومتينىڭ « كوچچەرى (ساپار) جزا دستەسى » ("Strafexpedition") گەشتدیر مقاومت قيليب تورەدرلەر.

"Burujird" نىڭ شماليندەكى Goklan طرفلەرىندە بولغان توركمەنلەر چيگەرەنى آشيب ساويت حدودى تاشقاريسيداكى قارداشلارى آراسيدا يرلەشمەكدەلەر. ايران حكومتى حيوان يتيشتۈرەدركەن بو توركستان كوچمەنلەرىنىڭ چيگەرەدە يرلەشتيلەرىگە مساعدە ايتمەكدە اوز حدودىنى روس دوشمانى بولغان بو توركمەنلەر آرقالى كوچەيتمەكدەدر.

اونوتمسلك كيرەك، كە ايران دائما روسيە ايلە اينگلتەرەنى اوزيىنىڭ قورقولى قومشولاردان ديب قاراب كيلگەن. بر واقتلەر بو دولتلەر ايران استقلالىنى آنچاغنە تهديد ايتكەنلەر.

كوب توركمەنلەر سوڭغى زمانلار افغانستانغا هم اوتكەنلەر وە افغانستان بولەرنى صميمي صورتدە قابول ايتكەن. نەكە توركمەنلەرى ايسە ايران ولايتلەرىگە اوتوشنى تيلەكەنلەر. پهلوى حكومتى، بولەرنىڭ كوپلكيني نظردە توتوب، آنچاق اصلاً ايرانلى بولغان عائلەلەرنىڭ كينە ايرانغا اوتەبيلەجەكلەرىنى بيلدىرمشدر. بولەر اوچون Burujird ناماتندەكى اوتلاق قيرلارنىڭ تخصيص ايتلگەنلىگى سويلەنيلەدر.

روسلەر چيگەرە ساقچيلارنى كوچەيتيب، اولەرگە حدودنى آشماقچى بولغانلارنى آتيب اولديريش حقندە بويروق بيرگەن بولسالار هم توركمەنلەر قورقماى چيگەرەنى زورلە كيچمەكدەدرلەر.

مشهدگە كوچكنە ايچكى روسيەدەن كيلگەن قاچقينلار ياشايدرلار. بولار روسيەدەكى قوللەكتيفلاشتريشدان قاچيب، توركستاندە راحتراق ياشاماق نيتيلە تاشكندگە كيلگەن روسلەردر. بو قاچقينلاردان ايشيتكەنيمگە قاراغاندا ساويت حكومتى، بوتون روسيە ياختا احتياجينى اوزى توليدريش مقصدلە، توركستان قيشلاقلارينىڭ بارچاسىنى ياختە ايكيشگە مجبور ايتمەكدەدر.

بو كون هم ساويت روسيەسى ايراندان آنچاغنە مقداردە ياختا ساتوب آلادر. روسيە توركستان بلەن سيبريانى بربريگە باغلاغان تيمر يول آرقالى توركستانگە بوغداى كلترمەكچى وە توركستاندە اينسە اوڭغاى شرائط بلەن ياختا يتيشترمەكچيدر. توركستان ايكينچيلەرى ايسە آچلقدان قورقادرلار. اولەر اوزلەرىگە كيرەكلى آزوقنى اوزلەرى يتيشتريشگە اوركەنلەر وە تيمر يول آرقالى كلترىلەجەك بوغداينى كوتمەك ايستەمەيدرلەر.

ياقيندا ايچكى روسيەلى قاچقينلاردان 21 كيشيلك بر تودە مشهدگە كيليب چيقدى. ايچلەرندە توزت خاتون بلەن ياش بالالار هم بار. بولەر نەكە، بە، ثو، وە نەدە ايران ساقچيلارىغا اوشلەنمەي بويرگە چەساغ كيلە بيلگەنلەر. بو تودەنىڭ ايچندە ايكى يوروتيلى ضابط، ايكى قزيل قوشوندين قاچقان وە بر روس پاپاسى، بر قزيل تيمر يول ايشچيسى، بر نيچە فابريقا خدمتچيلەرى، مهندسلەر، آتاموبيل يوركيزوچيلار، اوچ لەنينغرادلى طلبە وە بر نيچە روس موژيكلەرى بار. روسيەنىڭ شمال چيگەرەلەرى ساقچيلارنىڭ اوتكور قاراماغندا بولغانيدان بولەر اوتاماندان قاچا آلماغانلار. بولەرنى ساويت توبراغيدان قاچيشغا مجبور ايتكەن نرسە آزوق-آوقات تاپيشنىڭ قيينلغى وە ساويت رژيمى آرقاسيدا اوزلەرىغا كيليب چيققان آغير تورموشدر.

توركستان آرقالى قاچيب چيققان بو قاچقينلاردان ايشيتديكيمگە قاراغاندا، سوڭ زمانلار ساويت اولكەسيندە كوب خاستاخانەلەر وە مكتبلەر سالينغانلر. بولەرگە بويوك خلق كتلەسيگە اوقوش فرصتى بار ايمش. قيشلاق اهاليسيگە عصرى مدنيتنى تارقاتيش اوچون ايشيق اويوينى (كينو) بنالارى وە راديو استانسيولارى قورولماقدا ايمش. تاشكندە بويوك بر بوتخانە (كليسا) آچيق وە عبادتگە بارو چيلارىنىڭ سانى كوب ايمش.

توركستان-سيبريا تيمر يولندا ايشلەگەن بر ايشچى مەنگە شوندەى ديدى: «ساويت حكومتى اورتا آسيادا ديننى سيقيشديريشدان

Abdulvahap Kara

کوروك یاخشا اونومیی کوبه‌یترنگه اوروله‌در؟ بو لیمر بول
انضجیبی اوز وظیفه‌سینی تاشلاب قاچقان. چونکه لیمر بولدا حذمت
ایشوچیله‌ردەن تەخنیك ایشچیله‌ری وه «بیلەرمەنله‌ر» ایکی تورلی ییمەك
آشاغانلاری حالدا عادی ایشچیله‌ر بر تورلی ییمەك بلەن کیچینیش
مجبوریتنده ایکه‌نله‌ر! (*)

اونکه‌ن ییل آوقات یوقلیغیدان 2342 نفر ایراللی باکوني تاشلاب
اوز آتا یورتیگه قایتقان. عشق آباده‌گی بهائی (Bahai) جامعتیده ایرانلی
قایتقادر. چونکه اوراده اولەرنك عبادتخانه‌سینی بر کیشکەنله‌ر.
حالبوکه ایرانده بولەرگه عبادتخانه سالیش مساعده ایتلمه‌یدر.

. . .

تورکمه‌نستاندان گیله‌ن وکیلنك اظهاراتی

(شهیده‌ن مکتوب)

ساویت اتفاقی 1929/30 خوجالق ییلیده پاخته پروغرامه‌سی
تصدیق ایتیلدی. ساویت اتفاقینك هه‌مه یرلده پاخته بولار. آنجاق
تورکمه‌نستان، اوزبکستان، تاجیکستان وه آذربایجان ولایتله‌رینك
بر نیچه رایونلاریندا بولیار. یعنی 149 میلیون نفوسلی شورالار
حکومتینك 7 میلیون اهالیسی یاشایان جایلاریندا گینه پاخته بولنار.
شونك اوچون پاخته پروغرامه‌سی دوزولان وقتده تورکستان وه آذربایجان
خلقی بو پروغرامه‌نك کیله‌جه‌کده اوزلەری اوچون قانچه فساد بولاجاغینی
طوبه آلوب قورقدیلار. بوکا قارشو قوللاریدان کیله‌ن حرکتله‌ری
قیلانتاشلادیلار. مثلا 1930 خوجالق ییلیده تورکمه‌نستان پاخته پلانینك
28 فائضی یه‌جه‌ره آلدیغی اوچون حاضر میگله‌رجه آدم قاماقیدا

(*) ساویت حکومتینك «یولپاشقریش سیاستی»، تورکستان تیمیر یولاریدا
تورکستانلیله‌رگه آنجاق عادی یوموشلارده ایشلەش امکانینی بیرەدەن کیه عبارت
ولوب قالقانلر. یاشقارغان.

یاتیرلار. کوبله‌ری قاماقدان قورقوب عائله‌له‌رینی تاشلاب اوزله‌ری ایران
وه آفغانستانه قاچیب چیقدیلار. بر نیچه میگله‌ری قالغانی (باسماچی)
بولدیلار.

اینمدی 1931 نجی ییلنك یازی ایکینچه گیلسه‌ك بوده قاتیق یامان
حالده بولدی. تورکمه‌نستان رایونلاریدان سولان جارجوی رایونیده
داهقان (دهقان) لارنی زورلاب، بوغدای یرله‌رینی سوروب یرینه پاخته
ایکتیه‌کچی بولدیلار. بوگا داهقانلار راضی بولمایین ایکینله‌رینی اشله‌
رینی تاشلادیلار. حکومتنك آغرانوملاری وه اوقوچیلاری تراقتور ایله
دیره قادار اوسگه‌ن بوغدای، آرپالارنی سوروب تاشلادیلار. عیاللار،
قیزلار، قاری آدمله‌ر یاریب بوغدای سورماگه قویمیدیله‌ر. اوقوچیلار
بو حالنی کوره نیچه ایشه یارمادیلار. ایرته‌سی کون بوغدای یرله‌رینی
سورماغا باشلاغانلاریدا بر نیچه عیاللار کیلیب تراقتور اوگیده یاتدیلار.
فقط اوروس آغرانومینك بویروق بره‌سنه کوره تراقتورلارنی بولارنك
اوستیده‌ن سوردیله‌ر. 4 عیال ایلان 2 یاشار بر اوغلانی تراقتور
باسیب اولدیردی. عیاللارهه‌م بر آغرانومنی آلیب اولدیردیله‌ر. مونده‌ن
سونگ جارجوی داهقانلاریدان کوبله‌ری حکومتنك ظلمیده‌ن قورقوب
آفغانستانه قاچدیلار. بر نیچه میگله‌ری یاپرامی، ماری (مه‌رو)،
ته‌جه‌ن، تاختابول اوته‌ن رایونلارینه چیکیلدیله‌ر. ماریده بوغدایلارنی
سوزیلان داهقانلار قالغان حرکتنه قوشولدیلار. شوندەن سونگ
بوغدایلارنی سوروب یرینه پاخته ایکمه‌ك ایشله‌ری توختاتیلدی.
پاخته رایونلارینه پاختادان باشقا نه‌رسه ایکیشنی حکومت یاساق
ایتدی.

حاضرگی وقتده تورکستانده ییمه‌ك، میوه تاپیلمایدر. ته‌گه‌نك
(نان) نك قاداغی 80 تییندر. مه‌ته‌نك مه‌تردسی 3-4 منات (سوم)،
اولهه‌م تاپیلمایدر.

بوقاریدا کورکه‌زیله‌ن قیینچیلقلارنی کوره‌ن تورکستان داهقانلاری
وه اوقوچیلاری روسیه‌نك پاخته چیلق ایشله‌رینی تورکستانده یئرمه‌کچی

Abdulvahap Kara

بولغانیدان چیقّانینی آچیق بیلدیلەر. اوللار یاختانی روسیەدە اوچچین (تأمین) اردو بیلەیەجەک قەدرینی آڭلایورلار. شونگچون تورکستان داخیلیلاری وە اوقوچیلارنینگ فکری یاختا ایشلەرینە زیان بیرمەسلک وە شورالار حکومتینینگ ظلمیندەن قورتولماقدر. شول وقتدە تورکستاندە 30 میڭدەن آرتوق ئەهلی یارلیق حکومتە قارشی قوزغالمشدر. 400 میڭدین آرتوق اویلی ایرانە، افغانستانە وە قابراقی چوللارا قاچمشدر. موڭی کورەن تورکستان اوقوبلیلاری اوز خلقینی ظلمدەن قورتارماق اوچون ایشلەر وە چارەلار کورمش. بولنلار هەم مقصدلەرینە یتیشەمەیورلار.

تورکستاننینگ بو کوز یاشینە رحم ایدەمدر حکومت بولسا غایت یاختی بولاجاق. تورکستان خلقی، اوقوبلیلاری اولنک قدرینی بیلەجەکلەر.

تورکمەن

. . .

فلسطین مسئلەسی

(عربچەدەن ترجمە)

بر آز وقت ایلگەری ایسویچرەنینگ بازل شهریندە «فلسطین مسئلەسی»نی مذاکرە ایتمەک اوچون بوتون دنیا یهودی سیونیستلەری مملکتلەری قونغرەسی بولوب اوتدی. فلسطین مسئلەسی آیتوقسا 1929 نجی یلی عربلەر بلەن یهودیلەر آراسندا بولوب اوتکەن قانلی تاریشمانی متعاقب «والتەر شەو» (Walter Shaw) ادارەسی آستدا یوبارلغان اینگلیز حکومتی تکشیریش هیئتی تامانیدان بو قانلی تاریشمانینگ سببلەری حقندە چیقارلغان یالاندان سوڭرا آلغر بر آدیم آلا باشلادی. بو تومیبوون یالانی «آلاوغا یاغ توککەن دیک» تیلیب یهودیلەر ناراضیلغینی بوسبوتون کوروبالەتوب یوباردی. «فلسطین مسئلەسی»نینگ چیقیشی قیسقاغنە ئەینکەیدە قویبوداچیدا بولدی: دنیا سوغیشی جاعندا تورکیەگە قارشو اوروشمەکدە بولغان دولتلەر، بالخاصە اینگلتەرە، تورکیە ادارەسی آستندە بولغان عرب

اولکەلەرینینگ «فەدراتیب مستقل حکومتینی قوروش پروژەسینی» اورتاغا آلدیلار. بو پروژەنی کورەتە توتوب خریطەگە قاراساکز، عربستان، فلسطین، سوریە، عراق کەبی اولکەلەرنی ایچیگە آلغان بو «عربستان فەدراسیونی» چیکەرەسینینگ مصر، طرابلس، قیرەوان، تونس، مراکشکە قەدر یتیشکەنینی کورەسز. مجاریە جزائرلە بیرلەکەن بو «فەدراسیون»، وسعتینینگ 4 میلیون کیلومەتر مربعی بویولگکندە بر، تونکەن 40 میلیوندەن آرتیق اهالیسی بولغان «بویوک عربستان» نامیندا تشکیل ایتمەسی محتمل ایدی. بو «بویوک عربستان»نینگ عصر زمان بویوک دولتلەر یعنی اینگلتەرە وە فرانسە منفعتلەرینگە خدمت ایتەرلک آلتن اولاراق قالماسلغی مسئلەسیدە آوروپا سیاسی باشلوقلاری اوچون شبهەلی کورولدی.

وعد ییریب اویلاب قالغانلارینگ بیچکە بو مسلمان عرب شرقینینگ تام اورتاسندا، سویش قانالی یانیدا فلسطین اولکەسینینگ تورگەنلکیدر. فلسطین هەم عرب یورتیدەن سانالغانی حالدا یهودی سیونیستلەری بو اولکەنی اوزلەرینینگ «تاریخی یورتی» دیب بیلەدرلەر(*). سیونیستلەر ندنیا ایلکەلەرینگ، نظر دقتینی اوزلەرینگە تارتا آلماسلار ایدی. فقط «بویوک عربستان» مسئلەسینینگ قورقولی یاماللاری کورونوشکە باشلاغاچ شو «سیونیستلەر» آڭ اویغون، آلا کیرەکلی بر عنصر بولوب چیقدیلار. بولەرگە سویەنکەیب «بویوک عربستان» حرکتینینگ نهایەتسی اوکیکە کیجمە کیچی بولدیلار.

1917 نجی یلی اینگلیز گەنەرالی آللەنبی (General Allenby) قدس شریفنی اشغال ایتدی.

عینی یلنینگ 2 نجی تشرین ثانی (نویابر)دە اینگلیز ناظری بالفور (Lord Balfour)نینگ «یهودی ملی اوجاقی» (Foyer National Juif) قوروش حقندەکی بیاننامەسی اعلان ایتیلدی. مەنە «فلسطین مسئلە

(*) عربلەر بو اولکەنی 634/36 یللاریندا فتح ایتکش ایدیلەر، کە بوندە روسیە دولتینینگ قورولوشیدان 230 یل بورون دیمەکدر! باعتقارما.

Abdulvahap Kara

سی‌نینگ باشلانیشی‌دە شو تاریخدەدور.
بوراده نظر دقتنی جلب ایتەرلیک بر نیچە رقملەر کیتیرەیلیک:
دنیا سوغیشیدان ایلگاری فلسطین‌دە 57 مینگ یهودی بار ایدی. یوقا-
ریدا دیدیکیمز والی‌لار شەولیک ریاستی آستداکی تفتیش هیئتی
معلوماتیگە قاراغاندا ایندی او یردە 162069 یهودی بار(*).
فلسطین‌نینگ بارچا اهالیسی قویوداغیچا کورسەتیلەدور: اسلام اهالیسی
692195، یهودیلەر — 162069، خرستیانلار — 82506، باشقا-
لار 9221، باریسی 945991 جان، یعنی بر میلیونگە یاقین.
فلسطین اولکەسی 26330 کیلومەتر مربع کینگلیکدەدور.
بز یوقاریدا یهودی اهالیسینینگ قاندای بر تیزلیکدە اوسەکندە
بولغانلیغینی کوردیک. ایندی‌دە برآز بو یهودی مهاجرینینگ اولکە
اقتصادی شرائطلەدەکی تأثیرینی کورەیلیک.
بوتون فلسطین‌نینگ ایکینکە یارارلیق یری 12½ میلیون
دونم(**) (هر دونم هەکتارنینگ اوندە بیریدور) کورسەتیلەدور.
سوغیشدان بورون بو مقدارنینگ 448 مینگ دونمی یهودیلەرگە قارار
ایدی. 1922 نجی یلی یهودیلەرنینگ حصەسی 649 مینگ دونم،
1927 نجی یلی بر میلیون ایکی مینگ دونم، 1929 نجی یلی
بر میلیون ایکی یوز مینگ دونمگە چیقیپ کیتکەن.
فلسطین مسئلەسی‌نینگ کون‌کوندان شدتلەنمەسی حکمتی
مانە شو عربلەرگە عائد یرلەرنینگ یهودی کیلگیندیلەری قولیغا
کیچیب کیتمەکدە بولغانلیغیدور.
1929 نجی یلی عرب‌یهودی حادثەسی اسبابینی تیکشیریش
اوچون یوباریلغان اینگلیز حکومتی قومیسیونی شوندای دیدی:
1) یهودی مهاجرینی یرلی فلاحلارنینگ املاک وە رفاهی اوچون زور

(*) یهودیلەر تانلاشغان 31/1930 نجی یل اوچون چیقاریلغان «آلمانخ»غا کورە فلسطین‌دەکی یهودی کیلگیندیلەرینینگ سانی 165 مینگدور. باشقارما.
(**) بوتون 7 میلیون دونم یرگە ایکین ایکیلمەکتەدور. باشقارما.

بر تهلکە تشکیل ایتەدور. 2) کیلەجەکدە یهودی مهاجرینی بالخوص
یرلی عرب اهالیسینینگ اقتصادی رفاهی یوزوش، تیریش بیلەن
قالماسدان، عربلەرنی یهودی مهاجرلەری قولی آستیدا قول ایتیلیش
قورقوسی‌دا باردور.
بو قومیسیون یاناتی نتیجەسیدە اینگلتەرە حکومتی فلسطین‌گە
یهودی مهاجرینی آزایتیش وە عربلەرنینگ حقلەرینی مدافعە ایتیش
اوچون تدبیرلەر کوریشکە قرار بیردی. مانە بو قرار یهودی سیو-
نیستلەرینی قیزدیریپ یوباردی. دنیانینگ هەر طرفیدەکی سیونیستلەر
اینگلتەرە ایشچی حکومتینینگ «خیانتی» حقیدە پروتەست تیلغراف-
لارنی یامغوردیک یاغدیردیلار. یهودی بایلارینینگ تضییقی آستیدا
اینگلتەرە حکومتی اوز ونتیجەسینی تأویل ایتیشکە مجبور بولدی. لکن
بونلەردە یهودیلەرنی قانقرمادی.
عربلەرنینگدە اینگلیز حکومتیدان ممنون بولغانلارینی سویلەش
ممکن بولماسادا اینگلتەرە حکومتینینگ یهودی مهاجرینی توختاتیش
حقیدەکی قراری عربلەرنی وقتچە برآز ساکنلەشتیرگەن ایدی.
یهودی سیونیستلەرینینگ هیجانی حاللادا یتەدی. بازل قوغرە-
سی‌دە مانە شو هیجانینگ تأثیری آستیدا بولوب کیچدی.
سیونیستلەرنینگ ژابوتینسکی قول آستیداکی «رەویزیونیست»
دیگەن سول قانانی سول درجەدە آتاشلاندیراق مرکزی اجرا قو-
میتەسی حرکتلەرینی شدتلە تنقید ایتەدی. حتی اونی اینگلیز حکو-
متی سیاستیگە راضی بولغانلیق خیانتی بیلەن عیبلەدیلەر. بو «رەویز-
یونیست»-سیونیستلەر، فلسطین‌دە «یهودی ملی اوجاغی» توزوش بیلەن
کفایتلەنمەیدیلەر. اولار فلسطین‌دە یهودی کوپچیلیگی بیلەن مستقل
یهودی دولتی توزوش مسئلەسینی آلغا سورەدیلەر.
حد ذاتیدە او یرلەریدە عینی سیاستنی تعقیب ایتەدیلەر، فقط
بونلار اوز سیاستلەرینی کوروشوگە سالماسدان، یرلی عرب

Abdulvahap Kara

اهالیسی هیچ‌انکه کیترمه‌سده‌ن ایشکه آشیرماقچی بولادلار. رەویزیونیستلەر، اینگلتەرە حکومتینینگ آچیقدان آچیق مستقل یهودی دولتی توزوش ایشینی آلغا سوروشینی طلب ایته‌دورلەر.

بازەلی قوبحرەسی معتدل کوبچیلیکنینگ غلبەسی بیله‌ن بیتدی. رادیکاللار (رەویزیونیست) قوبحرەنی تاشلاب کیتدیلەر. اولارنینگ باشلوغی ژابوتینسکی پرونەست نشانه‌سی اولماق اوزرە خطابت منبریکه چیقیب اوز ماهداتینی ییرتوب تاشلادی.

بو معتدللەرنینگ ییگیشی (غلبەسی)دە فلسطین مسئلەسینینگ عربلەر منفعتیکه موافق حل ایتیلگه‌نلیگی کورسه‌تمه‌یدر.

اونوتیلمه‌سین، که اینگلتەرە کبی کوچلی بر دولتنینگ حمایه‌سی آستیدا اقلیتلەرگه «ملّی اوجاق» قوروشنی هەر حالدا او یەرنینگ حقیقی ایگه‌لەری منفعتی اوچون توغری دیب اویلاب بولمایدر.

فلسطین‌نینگ چین ایگه‌لەری‌دە طبیعی عربلەردر.

قدس — 5. VIII — بن علی

* * *

هندستاندە

پاریسده منتشر «تان» غزەته‌سینینگ شو ییل 3 نچی ایلول (تموز) نومروسیده‌ن، هندستان منبعلەریده‌ن چیقاریب یازمیش شایان دقت استاتیستیک معلوماتلاری بو یەردە قسما کوچیروب اوتورومیز. بو معلوماتلارغا کورە اهالیسی 246 میلیون (دنیانینگ عموم شوروی روسیه‌سیده‌ن بر یاریم مرتبه اهالیکاراک) بولغان انگلتەرە هندستانیده 1924 نچی ییلی یاری یوقی 12 مینگ آوروپالی (انگلیز) مأمور بولغان. بو 12 مینگ مأموردەن 3500 ی اورتا وە یوقاری درجه‌لی اورونلاردە بولوب، باشقالاری اسە ـ کوبینچه ـ تمیر یول ماشینستلاری ایله پولیس خدمتیده‌گیلەر ایمیشلەر.

بو 3500 انگلیز مأمورلەری بیله‌ن بر درجه‌دە 1750 هندستانلی

بولەردەن باشقا، توبه‌ن درجه‌لی (les fonctionnaires subalternes) انگلیز مأمورلەرینینگ سانی هندستانلیلەرگه نسبتا بو لایحه کورینه‌دیر:

أداره‌لەردە خدمت ایتوچی 5000 مأمورلەر ایچیندە 630 انگلیز؛ پولیس اولاراق خدمت ایتوچی 187 مینگ ایچیندە 1400 انگلیز؛ 6000 طبیب وە ساغلیقنی ساقلاش ایشچیلەری آراسیدا 200 انگلیز؛ 12500 معارف ایشچیلەری آراسیدا انگلیزلەر 200؛ 10000 اورمان خدمتیده‌گیلەردەن انگلیزلەر 240؛ 2500 حاکملەر آراسیدا انگلیزلەر 230 دیر.

*

سونگ ییللار انگلیزلەر ایله هندستانلی مأمورلەر آراسیدا بولغان نسبت هندستانلیلەر فائده‌سیغا چینده اوزگەرمکده‌دیر. مثال اوچون 1929 نچی وە 1930 نچی ییللارداگی انگلیز وە هندستانلی یوقاری درجه‌لی مأمورلەر سانیغا نظر سالایلیق:

		1929 نچی ییل	1930 نچی ییل
أداره‌لەردە	انگلیزلەر	894	715
	هندستانلیلەر	367	643
پولیس‌دە	انگلیزلەر	504	434
	هندستانلیلەر	128	251
سوغاریش ایشلەریدە	انگلیزلەر	255	229
	هندستانلیلەر	240	270
اورمان أداره‌سیدە	انگلیزلەر	134	126
	هندستانلیلەر	76	112

بو استاتیستیک معلوماتلەردەن هندستانلی «هندلاشتیریش» ایشینینگ ییلدان ییلغا کوزگه کورونەرلیک صورتده ترقی ایتیب باراتقانی آچیق آنگلاشیلادیر. طبیعی بو کونگه‌چه بولوب تورگه‌ن هندستانلی

وه انگلیز مأمورلری آراسنده‌گی نسبت، هندستان ملی حرکتی وه ملی منتفق نقطهٔ نظرندن، هندستانلیلرنی راضی قیلارلیق درجه‌ده ایمس. لاکن ییلدان ییلغا ترقی ایتب بارا یاتقان «هندله‌شتریش» ایشینک یاقین سنه‌لر ایچنده حقیقتا هندستان ملی اداره‌سی سمتینی آلاجاغندا هیچ شبهه یوقدر.

مسئله‌نک انگ مهملرندن بریسی ده عسکر مسئله‌سیدر. بوگون هندستان تویراغیداغی 210 مینگ عسکرنک انگلیزی (ضابطلری بله برلیکده) 60 مینگ کشی در. 1919 نجی ییلغاچا هندستانلیلر ضابط قتاریغا آلینماس ایدیلر، ایمدی بو ترتیب ده اوزگریتیلگن. انگلتره حکومتینک پروژه‌سی بویونچه هندستان عسکری ده 1946 ییلغاچا بوتونله‌ی هندله‌شتریله‌جه‌کدر.

منصور.

ادبی بولوم:

مارشیمز (1)

تورکستاننک جمهوریتچی وه ملتچی یاشلاریغا باغیشلاب

(وطنداشلار، ملتداشلار آهنگیده)

سوی‌گلیمز بله قوردوق تورکستان دیوارینی،
ایشله‌ک قاینیمز بله چیزدک استقلال بایراغینی!

*

تورکستان ایلیلر بو گوزل یورت خاقانی،
قیزاریب قیشقیرغان قاینار بولاق بو ایرله‌ر قانی!

*

اسارت زنجیرله‌ریله باغلانماس قوللاریمز،
چونکه اوشانی تیموزنک «ایرکن» اوغوللاریمز!

*

حقیمز دور حر یاشاماق اوز بو آتا وطنداء
بو اوچون قالله یوجاغز روسنی آلتون آلتیندا!

(سوک ایکنچی مصرعلر ایکی تاقیردان اوقولور)

1930 - مارت - 5. استانبول. ایلتر

---

(1) ایکی ییلدان بیرلی استانبولده‌گی ، تورکستان تورک گنجلر (یاشلار) برلگی «نک ییللق بایرامیدا اوقولادی در.

وطن

مه‌ن غربت ایلنده‌یم دوشمان وطنده،
وطنک آتشی توتوشدی تنده،
نه‌ی منع ایتمه وطنمدن ای خانم،
سه‌وینچ ایله آوله‌یم شانلی وطنده.

•

دیکله ای ملتی توران، نه‌دیر بوده‌گی حال
اوزبیکستان دیبه‌روک وبردی بزه استقلال
بیلیمز حیله‌سینی اول دوشمان ایاکگی
بزی محو ایتمه‌ک ایچون در تولدورغی شو ایده‌آل.

تابلاق احمد.

• • •

خبرلر بولومی:

تورکستان خبرله‌ری

ایشخانه‌له‌رده تورکستانلیله‌ر آزایا باریر

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینک 3 ایول تأریخلی نسخه‌سنده یازیلغانیغا کوره، فه‌رغانه توقوماچیلق فابریقاسی باشیندا اوتورگن روس شوویسیتله‌ری تورکستان اوچون پرولیتار سنفی یتیشدیریش وظیفه‌سینی اوز بوینیغا آلغان بو فابریقادان تورکستانلیله‌رنی وزاقلاشدیریش اوچون تیریشیب یاتادرلار. شو فابریقادا تورکستانلی ایشچیله‌ر ینوار آینده بوتون یوموشچیله‌رنک 44,2% ینی تشکیل ایته‌رکن مارت آینده 41,2% گه چه آزایوب قالغانلار. حتی بو سال برنجی مایغاچا 38,0% گه توشوب قالغان.

منگله‌رچه پرولیتارنی اوز قوینیغا آلغان تاشکند وباشقاداکی ایشخانه‌لرده اینه احوال تویه‌ده کیچه‌در.

Abdulvahap Kara

4 نچی کون ایشخانەسندەگی یوموشچیلەرنك یوزدە 40 ی،
5 نچی کون « « « 70 ی،
ایپەك « « « 60 ی،
« ایلنیچ » « « « 20 سی،
قوشخانەدەگی « « 60 ی وە
تاختا فابریقاسنداگی « « 9 ی
تورکستانلی بولوب، سو ایشلەری اداره‌سندە چالیشوچی 240 ایشچینك
ایکی کشی‌سی یرلیلەردەن ایکەن.

بوتون اوزبکستان‌دە اینگ بیوك ایشخانە سانالغان تاشکنددەگی
« برنچی مای » ایشخانەسندە، ایسە یاقینلارغاچا 900 نفر تورکستانلی
یوموشچیلەر چالیشارکەن حاضر بولارنك سانی 350 گە توشوب
قالمشدر. تورکستانلیلەرنك روس شوونیستلەری تامانندان صنایعدان
اوزاقلاشدریلیب یوباریلیشلاریغا فرقە وە حکومت باشلوقلاری
ایندەمەی اوتورار ایمشلەر. («قزیل اوزبکستان» 3 نچی ایول).

شهر ایشلەری

تورکستان شهرلەری ایچندە تعمیر ایتلگەن وە کوزگە کورونەرلك
بر شهر بولسا او هەم تاشکنددر. بوتون تورکستاننك مرکزی سانالغان
بو شهردەگی کوچەلەرنك آغاچ یوزدە 5 یگە تاش یاییلغان (تیریلگەن
ایمش!) ایکەن. بو شهرلی سو بلەن تأمینلەش اوچون 75 کیلومەتر
اوزونلقندا قووور سالینش بیلگیلەنگەن ایکەن، بونك آنجاق 18
کیلومەتروسینی تیزیش ممکن بولغان. شهرنك تازەلغی جهتیگە ایسە
اهمیت بیرەدرگەن بر اداره یوق. یگی شهرنك سوبورونتیلەرینی توکوش
اوچون بر آرغنە چارە کورولگەن بولسا هەم ایسکی شهردە بو ساحەدە
هیچ بر ایش قیلینمامشدر. («قزیل اوزبکستان» 16 نچی ایول).

تورکستان ساویت مکتبلەرندە ملی کورەش.

30 نچی ایولدە چیققان «پراودا ووستوکا» غازیتاسینك یازیشیغا قاراغاندا اورتا آسیا بیوروسی طرفندن یوروتیلگەن تفتیش نتیجەسندە اوزبك اورتا مکتبلەری اوچون «ساویت چیققان درسلکلەرنك باش بوغوسی قوموبستلق یولندە تربیە ایتش اساسلاریگە یوقلای قارشو بولغانلیغی آنگلاشیلغان.

غازیتا بوندای اثرلەردەن بالخاصە اوزبك ادبیاتی حقندە یازیلغان تورت کتاب اوستندە کوبگە توختاغان. 1 — عبدالرحمان سعدی طرفندن یازیلغان «نظری وە علمی ادبیات درسلەری». 2 — فطرتنك «ادبیات درسلەری» اسملی اثری. 3 — عبدالحمید سلیمان (شاعر چولپان) بلەن عاشور علی ظاهری طرفلەرندن ترتیب ایتیلگەن «ادبی پارچالار مجموعەسی» (Хрестоматия) 4 — ایلبیك بلەن لویەنسوف اسملی بر روس تامانندان چیقاریلغان «بیلیم» کتابیدر.

«پراودا ووستوکا» بو اثرلەردەن هر برینك تورکستاندە روس پرولەتاری دیکتاتوراسی نقطهٔ نظرندەن کەمچیلك وە کناهلاریلی ساناركن چولپان بلەن عاشور علی ظاهری‌نك کتابلەرندە یاخناچیلقغا قارشو سیاستك آچیق کورینوب تورگەنلیگینی سویلەیدر.

اورتا آسیا بیوروسی بو اثرلەرنك ساتیلیش بلەن تویلاتوب یوقاتیلیشینی بویورگەن.

تاشکند مکتبلەرینك تازەلق وە صحی وضعیتلەری.

«ایلنیچ» (لەنین) نامنداگی ایشخانەدە معدە وە باغیرساق (اوچاو) خستەلقلارینك کوپەیوری جهتیدن «ستالین» نامنی ساغلقنی ساقلاش اداره‌سی تامانندان مکتبلەردە قیلدان تفتیش نتیجەسندە تویلانغان معلوماتدان نمونە بولورلق مثاللار:

Abdulvahap Kara

— «آخوند بابا» مكتبىده حاجتخانه‌دىن ايكى مېتركه اوزاقلقدا آشخانه قىلغان، آشخانه جوده افلاس بر حالدا تۇتولادر. ايديشلر يوقلماىدر.

«حمزه» ناميداگى 65 نچى نومرولى مكتبده:

— 1 نچى وه 2 نچى سنفلرنىڭ بولالارى ياتىدا تولغان كىچىك دفتلر لر حاجتخانه‌غه تۇيله تريلگه‌ن، تېرەزه‌لەرنىڭ آينه‌لەرى سىنگه‌ن، تازه لايدىرغان تىنىك (وەنتىلاتور) يوق. يوروشاق اوجون سو، توكوره‌ك اوچون ايديش، اخلات اوچون سه‌بەت وه قايناق سو قويماق اوچون اوستى يابوق قازان هم يوق. حاولىداغى حاجتخانه تولغان. ايىكى حاجتخانه يېرى كوموله‌سىدىن ياتقان. مكتب بالالارىنىڭ بو جوقورغا تۇشوب كېتولەريدە ممكن.

«فيض الله خواجه» ناميداگى 46 نچى نومرولى مكتبده:

— سنفلەرنىڭ ايچى تونون بلەن تولغان. آشخانه يوق. بالالار چاينى سنفده ايچەدىلەر. چاي، نان وه قند كه‌بى يېمه‌ك ايچمه‌ك لوازمى يېرتولا (پودوال)ده اوتون وه ايسكى توسكىلەر بىله‌ن برابر جىلاق آستيدا افلاس بولوب ياتادر.

توركستانده وضعيت

(مشهد محررىدن)

سوكى آيلار آدم لەشىدىن يىراقلىق (روس حافىناسى) يېتىشرب سالوچيلارنى قولغا توشوركه‌ىلەر. سالار آرىقىدان هەر كېچه قايىغا اوورالغان 10—15 انسان اولوكى تاپيلادر. شو يىلنىڭ باشىنداىرى توركستان دهقانلارىنىڭ حكومتكه قارشولىقى كوچه‌يب كېتكه‌نلەر. ايش باشىندا توروچيلەر وه فرقه‌لىلەر كوچەكه باللغوز چىقا آلمايدرلار. چونكه خلق اولارنى اوچره‌تكه‌ن يېرده اولديريب تاشلايدر. قورالى كه پەرتو (جدقا) آكتيلەرنى خلق كوپنچه باللا ياخود اوراقبله اولديره‌در.

توركستاندىن قاچيب چىققانلار آيجنده ايدير بولده ايشله‌گه‌ن

ر مأمور هم بار. بو كيشى 120 سوم آيلق آلغانى حالده هيچ بر وقت قارنى توبوب يمەك آشى آلاغان. كيچ ساعت 6 دىن توتكە توروب كوندوز ساعت 12 گه‌چه كونده‌كەىلەر تورمادان محروم قالادرلار. بوت قوربالارى كوپينچه خاتونلاردر. تاشكند جيتى (ايپار) خانەده‌كى خاتونلار هەر كون اوسه‌لدين بالالارندان سەكريب تېز آرقا-آرقاغا توريلر ايشلەر. دوقتورلار كيليب «ممقلارمز» ديب سوذا سالاد، خاتونلار: «كەلمز كيلدى! بوت كەرەمز» ديرلەرمش...

ناعدان تاشلاتيب، تېمير يوللارغا اوزاتوب اوزبى تولدير كەلدر كوريه‌يب كېتمشدر.

توركستاننىڭ قاراقستان قسمنده آچلق بار. توركستانده ياختا برمەكن قيشلاقلارغا آزقات وه باشقا اوازمات بريلمەيدر. برقاداق ئه‌كمه‌ك 14 سوم.

تاشكنده‌نىڭ اينوز چاقرىم اوراقلقدا پارتيزان حركتى بار. قورغاله غلبالدىدر. توركستان خلقى حكومتكه تېسكه‌ريدر. هەر كون بر قانچا السان قامالادرلار، آتيلادرلار.

تاشكنده سياسى اولديرش

«براودا ووستوكا» غازيتەسى 30 نچى آوگوست نومره‌سىدن يېرتلگە.

18 نچى آوغوست كوندز ساعت 12 ده تاشكند شهرىنىڭ اورتاسىداكى بوشكين كوچەسىده مير اعظم قاسم آتلى آتاقلى بر قومونيست آتليب اولديريلكەن. مير اعظم 25 نچى يىلدەنبرى فرقه اعضاسى بولوب موسقوا ديكتاتوراسى اوچون توركستانده كوبك خدمت كورسه‌تكه‌ن ايكه‌ن. مثلاً: باسماچيلارغا قارشو سوغيشده كورسه‌تكه‌ن خدمتلەرى اوچون عسكرى نشانلار آلغان ايكه‌ن. سوڭ وقتلارده مير اعظم قاسم اوچقوچ عالى مكتبده اوقوش اوچون موسقواغا يوبارليشغا يېلكيله‌نكه‌ن ايكه‌ن.

Abdulvahap Kara

تورکستان وه ساویت رەژیمی

لوندونده منتشر "Journal of the Royal Central Asian Society" مجموعەسینك اونکەن ایول (تموز) آیندا چیققان نومروسنده «یاش تورکستان» باش محرری چوقای اوغلی مصطفی بیك تنگ «تورکستان وه ساویت رەژیمی» باشلق (سرلوحه) لی مقالەسی باسیلمیش در.

مجموعەنك 18 صحیفەسینی (402-420) توتکەن بو مقاله تورکستان اوفوچیلارینا معلوم اساسی ملی نقطهٔ نظردەن یازیلیب، توبەندەگیچه X (اون) مادەگا بولونغان در: 1) بولشەویکەرنك آلداتما نظریەسی؛ 2) تورکستانده برنچی انشچی، سالدات وه کرەستیان (روس دهقانلەری) شورالاری؛ 3) تورکستانده بولشەویکەرنك برنچی آدیملاری؛ 4) تورکستان ملی مختاریتی («خوقند حکومتی»)نك اعلان ایتیلیشی؛ 5) تورکستانده ساویت حکومتی «آچلق سیاستی»؛ 6) تورکستانده آچلقنك حقیقی سببی؛ 7) بولشەویکەرنینگ تورکستانده سونگراکی سیاستی؛ 8) بوخارا وه خیوەنینگ «ساویتلاندیریلیشی». تورکستانی پارچالاش سیاستی؛ 9) تورکستان «ملی جمهوریتلەریده»؛ 10) عقد.

محرر بیك مقالەسینك سونگ ـ عقد ـ قسمنده شولەی دیدر:

«اگر بولشەویکەر اوزلەرینك («هر خلق اوز ملی حقوقی وه مقداراتیگا اوزی ایگه بولوب، روسیەدەن آیریلیب اوزیچه ملی مستقل دولەت حالدا یاشاماقغا حقلی» دیگەن) انقلابی شعاری نیسکەریسکه حرکت ایتمەسەلەردی، بو کونگی ساویت روسیەسیکه قارشو کوروشیب یوروشیمزنك معناسی هدم بولماس ایدی. حقیقتده ایسه تورکستانده تطبیق ایتلمش روس پرولەتاریات دیکتاتوراسی، روس بولشەویکەرینك وه روس اینچیلەرینك یوز مینگلەرچه یورگیزمەکده بولغان حاکمیتیدەن گینه عبارت بولماسدان، او خلقیمزنك ملی ناموسی وه ملی حیثیتیگه تاریخده هیچ ایشتیلمەگەن بر حقارت در.»

باسماچیلق حرکتی وه أنور پاشانك شهادتی

تورکستانده‌گی باسماچیلق حرکتی وه أنور پاشانك اولومی آلمان مطبوعاتینی‌ده کوبینکه مشغول ایتدی. آلمانیانك مرکزی غازیتالاریندا أنور پاشانك عاقبتینی تصویر قیلغان محررلەر یوروتمیچه کیت آغابیکوف (آروتونوف) خاطرەلارینا استناد ایتکەنلەرمیدون، محررلەریمزدەن جغاتای بیك وه‌گی تورکستان، وه «یاش تورکستان» مجموعەلەریمزنك شو ییل شباط صحیفەلەریده نشر ایتلگەن مقالەلەریگه تایانیب «أنور پاشا قاندای شهید توشدی» („Wie Enver Pascha fiel...") سرلوحەلی مقالەسیله آلمان افکار عامەسینی حقیقی وه تاریخی وقعه ایله تانیشدیریب قویدی. جغاتای بیکنك بو قیمتلی مقالەسی آلمانیانك اڭ معروف وه آلمانیا تشقی ایشلەر نظارتیغا اڭ یاقین غازیتالاردان سانالغان „Deutsche Allgem. Zeitung" نك 1 وه 30 نچی آغوستوس نومرولەرینده باسیلمشدر.

آمریقا مطبوعاتیندا:

„Chicago Sunday Tribune" غازیتاسینینگ لوندون مخبری مذکور غازیتانك 6.IX نومروندە «تورکستان ملی بیرلیکی» آوروپا وکیلی چوقای اوغلی مصطفی بیکنك آوغوست سونگلاریندا لوندونده «تورکستانده روسیەگه قارشو ملی کورەش» موضوعنده بیرگەن توشەرانسینك مفهومینی قیسقاچا یازمشدر. فقط مخبر بیك یازوسیدا توشەرانسده ئەیتلمەگەن بعضی معلوماتنی اوز ناماندان قوشوب یوبارغانیدان «تمب» وکیلنك معروضەسی مفهومینی آنچاغنه اوزگەرتب قویمشدر.

آذربایجاندا

برلینده چیقادرغان روسچه «رول» غازیتاسی IX 18 نومروسنده، آذربایجاندا تورکبیشلارغا قارشو تەرور حقنده، موسقوادان

Abdulvahap Kara